

สังคมมนุษย์ตรากฎหมายขึ้นก็โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคล ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายและผู้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายก็คือบุคคลเท่านั้น สิ่งอื่นใดที่ไม่มีฐานะเป็นบุคคลย่อมไม่อาจมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย แม้ว่าจะมีบทบัญญัติของกฎหมายบางมาตราห้ามมิให้บุคคลใดรังแกหรือกระทำการทารุณต่อสัตว์ก็ตาม (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 381) แต่ก็มิใช่ว่ากฎหมายนั้นมุ่งจะรับรองสิทธิของสัตว์ หากแต่มุ่งคุ้มครองศีลธรรมจรรยาอันดีงามของมวลมนุษย์อันเป็นการปกป้องและคุ้มครองประโยชน์ของบุคคลในท้ายที่สุดนั่นเอง โดยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าบุคคลคือสิ่งซึ่งสามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะบุคคลนี้ มีบทบัญญัติแยกออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ 2 หมวดคือ

หมวด 1 ว่าด้วยบุคคลธรรมดา

หมวด 2 ว่าด้วยนิติบุคคล

1. บุคคลธรรมดา (Natural Persons)

การเริ่มต้นสภาพบุคคล ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 15^{*} วรรคแรก ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม บรรพ 1 พ.ศ. 2535 บัญญัติว่า “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก และสิ้นสุดลงเมื่อตาย”

จากมาตรา 15 วรรคแรก พอจะวางหลักเกณฑ์เอาไว้ดังนี้

ประการที่ 1 คลอดในทางกฎหมายถือว่าเด็กออกมาหมดตัวจากช่องคลอดหรือช่องท้อง ไม่ต้องสนใจว่ารกออกหรือยัง เพราะเด็กทารกยังไม่ตัดรกก็ยังมีชีวิต

^{*}คำว่า มาตรา ต่อไปนี้ หมายถึง มาตราตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

อยู่ได้ แต่ถ้าในทางการแพทย์การคลอดนั้นต้องมีการตัดรกให้เรียบร้อยก่อนและต้องรอให้มดลูกหดตัวอีกประมาณ 15 นาที ถึง 2 ชั่วโมงหลังเด็กคลอด แต่ทางกฎหมายให้ถือว่าเด็กออกมาหมดตัวก็เพียงพอแล้วสำหรับคำว่า **คลอด**

ประการที่ 2 แล้วอยู่รอดเป็นทารก คือการมีชีวิตนั่นเอง ซึ่งการบอกได้ว่ามีชีวิตรอดอยู่หรือไม่ เป็นเรื่องทางการแพทย์ ซึ่งเมื่อมีการหายใจ การเต้นของกล้ามเนื้อ การเต้นของหัวใจ ก็ถือว่าเริ่มสภาพบุคคลแล้ว กฎหมายไม่เคยถือว่าออกมาแล้วไม่กัชั่วโมงหรือไม่กินน้ำหรือทุพพลภาพแล้วจะไม่ถือว่าเริ่มสภาพบุคคล ดังนั้น ไม่ว่าจะเด็กนั้นจะอ่อนแอหรือพิการเมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารกก็ถือว่าเริ่มสภาพบุคคลแล้ว สิทธิใดที่เขาจะได้รับเขาจะได้รับทันที เหตุผลที่ถือว่าเริ่มสภาพบุคคลเมื่อใดนั้น การที่จะพิจารณาว่าเป็นคนมีผลทางกฎหมาย 2 ทางด้วยกัน คือ

1. ทางกฎหมายอาญา ตัวอย่าง แม่ไม่ต้องการมีลูกเพราะไม่มีสามีที่ชอบด้วยกฎหมาย เมื่อบังเอิญเกิดมีลูกขึ้นมา เมื่อแม่ไม่ต้องการให้ลูกมีชีวิตอยู่ จึงฆ่าลูกตายโดยเจตนา เมื่อแพทย์พิสูจน์แล้วได้ความว่าเด็กคนนี้ตายหลังคลอดและเริ่มสภาพบุคคลแล้ว แม่คนนี้จะมีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนาตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 288 มีโทษจำคุกหรือประหารชีวิต

2. ทางกฎหมายแพ่ง ตัวอย่าง สามีภริยากู่หนึ่ง คือนาย ก. และนาง ข. จดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นาย ก. และนาง ข. เป็นสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมาย และนาย ก. มีพี่ชายร่วมบิดามารดาชื่อนาย ค. ญาติอื่นไม่มีทั้งสิ้น นาง ข. ได้คลอดบุตรออกมาเป็นหญิง ทางโรงพยาบาลได้โทรศัพท์ไปแจ้งนาย ก. ว่าทั้งแม่และเด็กปลอดภัย นาย ก. รีบขับรถมาดูแลลูกเกิดอุบัติเหตุตายกลางทาง นาย ก. มีมรดก 20 ล้านบาท มีใครบ้างที่ได้รับเงินสด 20 ล้านบาทนี้ จงแบ่งมรดกของนาย ก. ก่อนอื่นคงต้องศึกษาเรื่องมรดกเมื่อมีการตายขึ้น ถ้าผู้ตายทำพินัยกรรมไว้ มรดกของเขาก็จะตกแก่ทายาทผู้รับพินัยกรรม แต่ถ้าผู้ตายไม่ทำพินัยกรรมไว้ มรดกของเขาตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมตามมาตรา 1603 และถ้าเขาตายโดยทำพินัยกรรม แต่มีทรัพย์สินเหลือนอกพินัยกรรม มรดกของบุคคลนั้นก็ตกแก่ทายาทผู้รับพินัยกรรม และที่เหลือก็จะตกแก่ทายาทโดยธรรมด้วย ทายาทโดยธรรมมี 6 ลำดับด้วยกัน บัญญัติไว้ในมาตรา 1629

1. ผู้สืบสันดาน
2. บิดา มารดา
3. พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
4. พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน
5. ปู่ ย่า ตา ยาย
6. ลุง ป้า น้า อา

และกฎหมายได้บัญญัติไว้ในมาตรา 1630 วรรคแรก ว่า “ตราบใดที่มีทายาท ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ยังไม่ขาดสาย แล้วแต่กรณี ในลำดับหนึ่ง ๆ ที่ระบุไว้ในมาตรา 1629 ทายาทผู้ที่อยู่ในลำดับถัดลงไป ไม่มีสิทธิในทรัพย์มรดกของผู้ตายเลย” และมาตรา 1630 วรรคสอง “แต่ความในวรรคก่อนนี้มีให้บังคับในกรณีเฉพาะที่มีผู้สืบสันดานคนใดยังมีชีวิตหรือมีผู้รับมรดกแทนที่กัน แล้วแต่กรณี และมีบิดามารดาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ในกรณีเช่นนั้น ให้บิดา มารดา ได้ส่วนแบ่งเสมือนหนึ่งทายาทชั้นบุตร” ดังนั้น พออธิบายให้เข้าใจแบบง่าย ๆ ถ้าผู้ตายตายไป มีบุตร และมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน บุตรผู้ตายเป็นทายาทโดยธรรมอยู่ในลำดับแรก พี่น้องร่วมบิดามารดาของผู้ตายเป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่สาม คือลำดับถัดลงไป ไม่มีสิทธิในทรัพย์มรดกของผู้ตายเลย ถ้านาย ก. มีบุตรและมีน้องชายร่วมบิดามารดาเดียวกันกับนาย ก. คือนาย ค. นาย ค. ก็จะไม่ได้รับมรดกของนาย ก. เลย ตามมาตรา 1629 ประกอบมาตรา 1630 วรรคแรก แต่ถ้าผู้ตายมีบุตรสองคนและมีบิดามารดา ดังนั้นมรดกของผู้ตายตกแก่บุตรสองคนและบิดามารดาคนละส่วนเท่า ๆ กัน คือ มรดกหารสี่ แต่ถ้าบิดาตายแล้ว มรดกของผู้ตายตกแก่บุตรสองคน และมารดา คือมรดกหารสามตามมาตรา 1629 ประกอบมาตรา 1630 วรรคสอง เพราะกฎหมายไทยเราถือว่า บุตรมีความสำคัญ บิดาก็สำคัญ และเช่นเดียวกับมารดาก็สำคัญ แต่ถ้าผู้ตายมีคู่สมรส การแบ่งมรดกก็ต้องเป็นไปตามมาตรา 1635 ซึ่งคู่สมรสจะไม่ตัดทายาทที่เป็นญาติ ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติจะตัดกันเอง และเมื่อตัดกันแล้วจึงจะมีส่วนในการรับมรดกร่วมกับคู่สมรสของผู้ตาย ตามมาตรา 1635 “ลำดับและส่วนแบ่งของคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ในการรับมรดกของผู้ตายให้เป็นไปดังต่อไปนี้”

(1) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (1) ซึ่งยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้ส่วนแบ่งเสมือนหนึ่งว่าตนเป็นทายาทชั้นบุตร

(2) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (3) และทายาทนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ หรือถ้าไม่มีทายาทตามมาตรา 1629 (1) แต่มีทายาทตามมาตรา 1629 (2) แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้รับมรดกกึ่งหนึ่ง.....”

จากมาตรา 1635 (1) จะเห็นว่าถ้าผู้ตายมีคู่สมรสและมีผู้สืบสันดาน คู่สมรสมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งเสมือนหนึ่งทายาทชั้นบุตร แต่จากมาตรา 1635 (2) ถ้าผู้ตายมีคู่สมรสและมีพี่น้องร่วมบิดามารดา คู่สมรสมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งกึ่งหนึ่ง อีกกึ่งหนึ่งตกแก่พี่น้องคนละส่วนเท่า ๆ กัน แต่อย่างไรก็ตามก่อนจะแบ่งมรดกต้องแบ่งแยกเรื่องทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาก่อน เพราะการตายทำให้การสมรสสิ้นสุดตามมาตรา 1501 ดังนั้น ถ้ามีสินสมรสต้องแบ่งครึ่งก่อน สินส่วนตัวของใครก็จะเป็นของคนนั้น เมื่อแบ่งแยกแล้ว ส่วนของผู้ตายจึงเป็นมรดกของผู้ตาย เช่น ผู้ตายมีสินส่วนตัว 1 ล้านบาท ผู้ตายมีคู่สมรสมีสินสมรส 2 ล้านบาท เมื่อมีการตายเกิดขึ้นต้องแบ่งสินสมรสคนละส่วน คือคนละ 1 ล้านบาท มรดกของผู้ตายคือสินส่วนตัวของเขา 1 ล้านบาท และสินสมรสของเขา 1 ล้านบาท มรดกของผู้ตายจึงมี 2 ล้านบาท ตกแก่ทายาทของผู้ตาย ดังนั้น ตามอุทธรณ์ที่ตั้งขึ้นนั้น นาย ก.รณพลิกคว่าตายมีมรดก 20 ล้านบาท มรดกของนาย ก. 20 ล้านบาทตกแก่บุตรของนาย ก. และภริยาคนละส่วนเท่า ๆ กัน ตามมาตรา 1635 (1) คือคนละ 10 ล้านบาท และการตกทอดแห่งทรัพย์สินมรดกโดยผลของกฎหมาย มรดกของผู้ตายตกแก่ทายาททันที ตามมาตรา 1599 และทายาทผู้ตายก็จะเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์รวม และถ้าต่อมาอีก 3 ชั่วโมง บุตรนาย ก. ตาย เงิน 10 ล้านบาทที่บุตรของนาย ก. ได้รับมรดกมานั้นก็จะตกแก่ทายาททันที ตามข้อเท็จจริงบุตรของนาย ก. มีแต่แม่และอา จะเห็นได้ว่าบิดามารดาอยู่ในลำดับที่ 2 อาอยู่ในลำดับที่ 6 ดังนั้น เงิน 10 ล้านบาทที่บุตรของนาย ก. ได้รับมา จะตกแก่นาง ข. แต่ผู้เดียว จะเห็นได้ว่า การที่บุตรของนาย ก. มีชีวิตรอดอยู่ เขาสามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมายคือ มีสิทธิได้รับมรดก แม้เขาจะเกิดมาเพียงไม่กี่ชั่วโมงและอ่อนแอก็ตาม และเมื่อเขาตาย มรดกของเขาก็จะตกแก่ทายาท

โดยธรรมชาติของเขา ดังนั้น การเริ่มสภาพบุคคลและการสิ้นสุดสภาพบุคคลมีผลมากใน
สายตาของกฎหมาย

ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าเมื่อบุคคลเริ่มสภาพบุคคลแล้วสามารถมีสิทธิ
หน้าที่ได้ตามกฎหมาย แต่ถ้ายังไม่เริ่มสภาพบุคคลกฎหมายให้ความคุ้มครองหรือไม่
ตัวอย่างเช่น สามีภริยาคนหนึ่งมีบุตรชาย 2 คน และภริยาท้องได้ 6 เดือน สามี
ประสบอุบัติเหตุตาย มรดกจะตกแก่ผู้มีสภาพบุคคลเท่านั้น คือภริยาเขาและบุตรชาย
ทั้งสองคน ส่วนเด็กที่อยู่ในครรภ์มารดาซึ่งเป็นบุตรของเขานั้นเองไม่ได้ เพราะยังไม่
เริ่มสภาพบุคคล คงไม่ยุติธรรมเป็นแน่ ดังนั้นความไม่ยุติธรรมนี้ผู้ร่างกฎหมายจึง
บัญญัติคุ้มครองทารกในครรภ์มารดา ในมาตรา 15 วรรคสอง “ทารกในครรภ์
มารดาก็สามารถมีสิทธิต่าง ๆ ได้ หากว่าภายหลังคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก”
ทารกในครรภ์มารดา หมายถึงใคร

ทารกในครรภ์มารดา อย่างไรก็ตามจะเรียกว่าทารกในครรภ์มารดา ซึ่งในประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ไม่มีคำนิยามให้เลยว่าทารกในครรภ์มารดาหมาย
ถึงใคร ดังนั้น จึงต้องไปพิจารณาจากกฎหมายครอบครัวและกฎหมายมรดก ใน
กฎหมายครอบครัวได้บัญญัติไว้ในเรื่องการหาพ่อที่ชอบด้วยกฎหมายให้เด็ก เพราะ
มาตรา 1546 บัญญัติว่า “เด็กเกิดจากหญิงที่มีได้มีการสมรสกับชายให้ถือว่าเป็นบุตร
ชอบด้วยกฎหมายของหญิงนั้น” ดังนั้น เด็กจะมีแม่ที่ชอบด้วยกฎหมายเสมอ คราวนี้
มาถึงประเด็นที่กฎหมายบัญญัติในการหาพ่อให้เด็กมีบัญญัติในมาตรา 1536 “เด็ก
เกิดแต่หญิงขณะเป็นภริยาชายหรือภายในสามร้อยสิบวันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง
ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีหรือเคย
เป็นสามี แล้วแต่กรณี

ให้นำความในวรรคหนึ่งมาใช้บังคับแก่บุตรที่เกิดจากหญิงก่อนที่ได้มีคำ
พิพากษาถึงที่สุดของศาลแสดงว่าการสมรสเป็นโมฆะ หรือภายในระยะเวลาสาม
ร้อยสิบวันนับแต่วันนั้น”

ฉะนั้น จากมาตรา 1536 พออธิบายโดยสังเขปได้ดังนี้ ถ้าเด็กเกิดจากพ่อแม่ที่
เป็นคู่สมรสกัน (หมายถึงจดทะเบียนสมรสกัน) ให้สันนิษฐานว่าเด็กนั้นเป็นบุตร
ชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามี แต่ถ้าเด็กนี้เกิดมาภายใน 310 วันนับแต่การ

สมรสสิ้นสุด เช่น สิ้นสุดเพราะตายหรือสิ้นสุดเพราะการหย่าแล้วมีบุตรเกิดภายใน 310 วัน เช่น ภริยาท้องได้ 6 เดือน สามิตาย ต่อมาอีก 3 เดือน คือประมาณ 90 วันคลอดบุตรมา เด็กนี้ก็เกิดภายใน 310 วันนับแต่การสมรสสิ้นสุด ให้สันนิษฐานว่าเด็กนี้เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เคยเป็นสามี หรือในมาตรา 1536 วรรค 2 ถ้าเด็กเกิดจากหญิงก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลว่าการสมรสเป็นโมฆะ ให้สันนิษฐานว่าเด็กนั้นเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามี เช่น ชายมีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมาย แล้วต่อมาชายผู้นี้ไปจดทะเบียนสมรสกับผู้หญิงอีกคน ถือว่าเป็นการสมรสซ้อน และการสมรสนี้เป็นโมฆะตามมาตรา 1452 และมาตรา 1497 ดังนั้นการที่ชายคนนี้จะจดทะเบียนสมรสซ้อนเป็นโมฆะ แต่ภริยาที่จดทะเบียนสมรสซ้อนมีบุตรชาย 1 คน เกิดก่อนที่ศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะตามมาตรา 1497 เด็กคนนี้ก็กฎหมายให้สันนิษฐานว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามี แต่ถ้าภริยาผู้นี้ท้องได้ 7 เดือน ภริยาคนแรกได้รู้และได้ฟ้องให้ศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะตามมาตรา 1497 ซึ่งเวลาที่ศาลสั่งภริยาผู้นี้ท้องได้ 7 เดือน ต่อมาอีก 2 เดือน คือภายใน 60 วัน ภริยาผู้นี้คลอดบุตรและมีชีวิตรอด เด็กคนนี้ก็กฎหมายสันนิษฐานว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เคยเป็นสามี

หรือในลักษณะมรดกได้บัญญัติถึงทารกในครรภ์มารดา ตามมาตรา 1604 “บุคคลธรรมดาจะเป็นทายาทได้ก็ต่อเมื่อมีสภาพบุคคลหรือสามารถมีสิทธิได้ตามมาตรา 15 แห่งประมวลกฎหมายนี้ในเวลาที่จะมรดกถึงแก่ความตาย

เพื่อประโยชน์แห่งมาตรานี้ให้ถือว่าเด็กที่เกิดมารอดอยู่ภายใน 310 วันนับแต่เข้ามรดกถึงแก่ความตายนั้นเป็นทารกในครรภ์มารดาอยู่ในเวลาที่เข้ามรดกถึงแก่ความตาย”

จากมาตรานี้เห็นได้ว่าบุคคลจะเป็นทายาทได้ต้องมีสภาพบุคคลหรือถ้ายังอยู่ในครรภ์มารดาก็สามารถมีสิทธิในความเป็นทายาทได้ แต่ต้องเกิดมารอดอยู่ภายใน 310 วันนับแต่เข้ามรดกถึงแก่ความตาย เช่น นายคำและนางแดงเป็นสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมาย มีบุตรชายแล้ว 2 คน นางแดงกำลังตั้งครรภ์ได้ 7 เดือน นายคำตาย ต่อมาอีก 2 เดือน นางแดงคลอดบุตรมาเป็นหญิง และมีชีวิตรอด มรดกของนายคำบุตรคนที่สามก็มีสิทธิได้รับมรดกด้วย เพราะเกิดมารอดอยู่ภายใน 310 วันนับแต่เข้า

มรดกถึงแก่ความตาย **สรุป** มรดกของนายคำตกแก่ภริยาและบุตรทั้งสามคน ๆ ละ ส่วนเท่า ๆ กันตามมาตรา 15 วรรค 2 มาตรา 1604 และมาตรา 1635 (1)

วันเกิด ได้ทราบมาแล้วว่าสภาพบุคคลเริ่มแต่เมื่อคลอดและอยู่รอดเป็นทารก ฉะนั้นวันใดก็ตามที่ทารกนั้นคลอดหรือเกิดก็จะเป็นวันเริ่มสภาพบุคคลของเขา แต่ บางทีอาจมีปัญหาเกิดขึ้นได้ในกรณีที่ไม่ว่าทราบวันเกิดของบุคคล โดยปกติการที่ไม่รู้ว่าคนเราเกิดวันอะไร เดือนอะไร ปีอะไร ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ เพราะเมื่อมีคนเกิดในบ้านกฎหมายกำหนดให้เจ้าบ้านต้องแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิดภายในสิบห้าวันนับแต่เกิด หรือคนเกิดนอกบ้านให้มารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิดหรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรกภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด ในกรณีจำเป็นไม่อาจแจ้งได้ตามกำหนดให้แจ้งภายหลังได้แต่ต้องไม่เกินสิบห้าวันนับแต่วันที่สามารถแจ้งได้ (พ.ร.บ.ทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499 มาตรา 11 แก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ข้อ 3 ฉบับที่ 234 พ.ศ. 2515) ฉะนั้น ถ้าใครอยากทราบว่าตัวเองหรือคนอื่น ๆ เกิดวัน เดือน ปีอะไร ก็ไปขอคู่มือที่สำนักงานทะเบียนราษฎรที่คน ๆ นั้นมีภูมิลำเนาอยู่ อย่างไรก็ตามอาจมีปัญหาเกิดขึ้นได้เหมือนกัน กล่าวคือในสมัยก่อนกฎหมายอาจจะไม่ได้บัญญัติบังคับในเรื่องการแจ้งเกิดไว้ หรือประชาชนในสมัยก่อน เช่น เป็นลูกทาส พ่อแม่ที่เป็นทาสอาจจะไม่ได้แจ้งการเกิดของบุตรก็เป็นได้ หรือในกรณีที่ครอบครัวบางครอบครัวอยู่ห่างไกล ความเจริญ และไม่ได้ไปแจ้งว่าบุตรของตนเกิดวันอะไร เดือนอะไร ปีอะไร หรือในกรณีที่ทะเบียนราษฎรเกิดไฟไหม้หมดหรือสูญหายไป และผู้นั้นก็จำไม่ได้ว่าเขาเกิดวันอะไร เดือนอะไร ปีอะไร ด้วยเหตุนี้เมื่อมีปัญหาในทางกฎหมายเกิดขึ้นในกรณีที่เอาเรื่องอายุมาเกี่ยวข้องกับที่จะต้องรู้ว่าเขาอายุเท่าไร เพราะอาจเป็นกรณีเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคล ทั้งทางกฎหมายแพ่งและทางกฎหมายอาญา กล่าวคือ

ในทางแพ่ง ตัวอย่างเช่น

1. เมื่อบุคคลมีอายุยี่สิบปีบริบูรณ์ ย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะ (มาตรา 19)

2. ผู้เยาว์ยอมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำเมื่อฝ่ายชายมีอายุสิบเจ็ดปีและฝ่ายหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519 มาตรา 20 และมาตรา 1448)

ในทางอาญา ตัวอย่างเช่น

1. เด็กอายุยังไม่เกินเจ็ดปีกระทำความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ (มาตรา 73)

2. เด็กอายุกว่าเจ็ดปี แต่ยังไม่เกินสิบสี่ปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ให้ศาลมีอำนาจที่จะดำเนินการบางอย่างแก่เด็ก เช่น ส่งตัวเด็กนั้นไปยังโรงเรียนหรือสถานฝึกอบรมเด็ก เป็นต้น (มาตรา 74)

ด้วยเหตุนี้ การที่ต้องรู้ว่าบุคคลใดมีอายุเท่าใดจึงเกิดความสำคัญขึ้นมา ฉะนั้นเพื่อเป็นการขจัดปัญหาในกรณีที่ไม่ทราบว่ามีผู้ใดเกิดวันใดกันแน่ ตามมาตรา 16 “การนับอายุของบุคคล ให้เริ่มนับแต่วันเกิด ในกรณีที่รู้ว่าเกิดในเดือนใดแต่ไม่รู้วันเกิดให้นับวันที่หนึ่งแห่งเดือนนั้นเป็นวันเกิด แต่ถ้าพันวิสัยที่จะหยั่งรู้เดือนและวันเกิดของบุคคลใดให้นับอายุบุคคลนั้นตั้งแต่วันต้นปฏิทินซึ่งเป็นปีที่บุคคลนั้นเกิด” จากมาตรา 16 จะเห็นได้ว่าแยกเป็น 2 กรณี

กรณีที่ 1 ไม่ทราบวันเกิดว่าบุคคลนั้นเกิดวันที่เท่าใด แต่ทราบวันเกิดเดือนอะไร ให้ถือว่าบุคคลนั้นเกิดวันที่หนึ่งแห่งเดือนนั้นเป็นวันเกิด

ตัวอย่าง นายคำเกิดเดือนธันวาคม พ.ศ. 2500 ไม่รู้วันนายคำเกิดวันที่เท่าใด ให้ถือว่านายคำเกิดวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2500 เป็นวันเกิด

กรณีที่ 2 ไม่ทราบวันเกิดว่าบุคคลนั้นเกิดวันที่เท่าใด และไม่ทราบอายุบุคคลนั้นเกิดเดือนอะไร ซึ่งการหาวันเกิดและเดือนเกิดเป็นเรื่องที่ค้นหาลำบาก แต่ปัญหาว่าเกิดปีอะไรนั้นเป็นเรื่องที่ค้นหาไม่ลำบากนัก เพราะบางคนรู้ตัวเองเกิดปีอะไรแต่ไม่ทราบว่าตัวเองเกิดวันอะไร เดือนอะไร เป็นเรื่องที่พบเห็นได้บ่อย ๆ แต่ถ้าคน ๆ นั้นไม่ทราบอีกว่าเกิดปีอะไร พอจะสอบสวนจากคนอื่นที่อยู่ใกล้ชิด หรือคำนวณเอาจากรูปร่างโดยใช้หลักวิชาแพทย์ช่วย ฉะนั้นเมื่อทราบว่าคน ๆ นั้นเกิดปีอะไรก็จะทราบได้ทันทีว่าผู้ใดเกิดวันต้นแห่งปีปฏิทิน ซึ่งเป็นปีที่บุคคลผู้ใดเกิดตามมาตรา 16

วันต้นแห่งปฏิทินหลวงเดิม ก่อนใช้พระราชบัญญัติปีปฏิทิน พุทธศักราช 2483 ถือเอาวันที่ 1 เมษายน แต่ต่อมาพระราชบัญญัติปีปฏิทิน พ.ศ. 2483 ได้วาง

หลักกำหนดปีปฏิทินใหม่มีระยะเวลา 12 เดือน เริ่มแต่วันที่ 1 มกราคม และสิ้นสุดในวันที่ 31 ธันวาคม และนับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2484 เป็นต้นไป ได้มีประกาศให้ใช้วันที่ 1 มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ คือ เป็นวันต้นแห่งปีปฏิทินนั่นเอง การกำหนดปีปฏิทินใหม่นี้ไม่กระทบกระเทือนถึงอายุบุคคลหรือถึงระยะเวลาซึ่งกำหนดไว้ หรือต้องคำนวณตามกฎหมาย หรือนิติกรรมซึ่งได้ประกาศใช้หรือได้กระทำขึ้นก่อนวันใช้พระราชบัญญัติปีปฏิทิน พ.ศ. 2483 กล่าวอีกนัยหนึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่มีผลย้อนหลังนั่นเอง การใดที่เกิดขึ้นหรือกระทำขึ้นก่อนวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ถ้ากำหนดให้คำนวณหรือกระทำในวันต้นแห่งปีปฏิทิน ต้องถือวันที่ 1 มกราคมเป็นวันต้นปี เริ่มแต่ปีพุทธศักราช 2484 เป็นต้นไป

ตัวอย่าง นายดำไม่รู้วันเกิดวันที่เท่าใด เดือนอะไร แต่รู้ว่าเกิดปี พ.ศ. 2480 ให้ถือว่านายดำเกิดวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2480 เพราะวันที่ 1 เมษายนเป็นวันต้นปีปฏิทินของ พ.ศ. 2480 แต่ถ้านายดำไม่รู้วันเกิดวันที่เท่าใด เดือนอะไร แต่รู้ว่าเกิดปี พ.ศ. 2500 ให้ถือว่านายดำเกิดวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2500 เป็นวันเกิด เพราะวันที่ 1 มกราคม เป็นวันต้นแห่งปีปฏิทินของ พ.ศ. 2500

การสิ้นสภาพบุคคล

ตาม มาตรา 15 วรรค 1 “สภาพบุคคลสิ้นสุดลงเมื่อตาย” การตายของบุคคลธรรมดาอันมีทั้งการตายธรรมดาและการตายโดยผลของกฎหมาย คือการสาบสูญ ซึ่งมีบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 48 ถึงมาตรา 64 ฉะนั้น สรุปแล้วการตายของบุคคลธรรมดาอันแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ

1. ตายธรรมดา

ตายธรรมดาเป็นการสิ้นสภาพบุคคลโดยธรรมชาติ ซึ่งทางการแพทย์ปัจจุบันนี้ถือว่า เมื่อแกนสมองตาย ถือว่าบุคคลนั้นสิ้นสภาพบุคคลหรือตายนั่นเอง เพราะเมื่อบุคคลใดแกนสมองตาย ทุกระบบที่สำคัญที่มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่จะค่อย ๆ หยุดทำงานตามไปด้วย

วันตาย เมื่อบุคคลถึงแก่ความตาย ทั้งสิทธิและหน้าที่ก็สิ้นไป เช่น ในทางแพ่ง การตายทำให้สิ้นสภาพบุคคล การเป็นสามีภริยาสิ้นสุด การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินสิ้นสุด และมรดกตกแก่ทายาททันที เป็นต้น

ในทางกฎหมายการที่บุคคลใดถึงแก่ความตาย ถ้าจะมองให้เป็นเรื่องสำคัญก็
เป็นได้ เช่นในเรื่องการที่จะมีสิทธิได้รับมรดกซึ่งกันและกัน ซึ่งผู้ตายที่หลังยอมได้
รับมรดกของผู้ที่ตายก่อน จะเห็นได้ว่า วันตาย เวลาตาย มีความสำคัญในแง่ของ
กฎหมายมรดก ซึ่งโดยหลักทั่วไปแล้วการที่รู้ว่าบุคคลนั้นตายเมื่อใดไม่น่าจะมีปัญหา
อะไร เพราะเมื่อมีคนตายเกิดขึ้นในบ้าน เจ้าบ้านต้องแจ้งค่อนายทะเบียนผู้รับแจ้ง
แห่งท้องที่ที่มีคนตายภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาตาย ถ้าไม่มีเจ้าบ้าน ให้ผู้พบศพ
แจ้งภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาพบศพ หรือในกรณีที่มีคนตายนอกบ้าน ให้
บุคคลที่ไปกับผู้ตายหรือผู้พบศพแจ้งค่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ตายหรือ
พบศพแล้วแต่กรณี หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง
นับแต่เวลาตายหรือพบศพ ในกรณีเช่นนี้จะแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ
ที่สะดวกกว่าก็ได้ (พระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499 มาตรา 14) แต่อาจจะ
มีบางกรณีที่ไม่ทราบว่ามีใครตายก่อนตายหลัง เพราะการตายหลังจะมีประโยชน์กว่า
ดังนั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติแก้ไขปัญหานี้ในมาตรา 17 “ใน
กรณีบุคคลหลายคนตายในเหตุอันตราร่วมกัน ถ้าเป็นการพันวิสัยที่จะกำหนดได้
ว่าคนไหนตายก่อนหลังให้ถือว่าตายพร้อมกัน” มาตรา 17 เป็นกรณีที่ไม่ทราบลำดับ
แน่นอนแห่งการตายของบุคคลว่าใครตายก่อนตายหลัง ให้สันนิษฐานว่า *ตายพร้อม
กัน* ถ้าเข้าหลักเกณฑ์ 2 ประการ คือ

ก. บุคคลหลายคนตายในเหตุอันตราร่วมกัน เช่น การที่บุคคลหลายคนได้
เดินทางไปด้วยกัน ได้ประสบอุบัติเหตุหรือเหตุร้ายอื่น ทำให้บุคคลเหล่านั้นถึงแก่
ความตาย ดังกรณีเดินทางไปในเครื่องบินลำเดียวกัน หรือเรือลำเดียวแล้วเกิด
อุบัติเหตุเครื่องบินตก เรือล่ม เมื่อมีผู้พบปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นถึงแก่ความตายหมด
เช่นนี้ เป็นต้น

ข. ถ้าเป็นการพันวิสัยที่จะกำหนดได้ว่าคนไหนตายก่อนหลัง คือ การตายของ
บุคคลทั้งหลายนั้นไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าใครตายก่อนตายหลัง เช่น ในกรณี
เครื่องบินตกในป่า เมื่อหน่วยกู้ภัยมาพบก็พบว่าผู้โดยสารตายหมดทั้งลำ ซึ่งเป็นการ
พันวิสัยที่จะรู้ว่าใครตายก่อนหลัง

2. สาบสูญ คือ การตายตามกฎหมาย บุคคลใดถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้ว กฎหมายถือว่าถึงแก่ความตาย

หลักเกณฑ์ที่ศาลจะสั่งให้บุคคลใดเป็นคนสาบสูญจากมาตรา 61 จะเห็นได้ว่าแยกเป็นหลักเกณฑ์ได้ดังนี้

1. บุคคลนั้นได้ไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่โดยไม่ได้รับข่าวคราวเป็นเวลา 5 ปีในกรณีธรรมดา หรือเป็นเวลา 2 ปีในกรณีพิเศษ ข้อนี้แยกอธิบายเป็น 2 กรณี

กรณีธรรมดา ตาม มาตรา 61 วรรคแรก “ถ้าบุคคลใดได้ไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่และไม่มีใครรู้แน่ว่าบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ตลอดระยะเวลาห้าปีเมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอ ศาลจะสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญก็ได้”

จากมาตรานี้จะเห็นได้ว่า ถ้าบุคคลใด คือผู้ไม่อยู่ หายไปจากภูมิลำเนา คือ หายไปจากถิ่นที่อยู่ตามกฎหมาย เช่น นายคำมีบ้านที่กรุงเทพฯ ทำมาหากินสอนหนังสืออยู่ที่กรุงเทพฯ กรุงเทพฯ เป็นภูมิลำเนาของนายคำ นายคำหายไปจากบ้านอย่างนี้เรียกว่าหายไปจากภูมิลำเนาหรือหายไปจากถิ่นที่อยู่ อีกกรณี นายคำไปพักผ่อนตากอากาศที่เกาะสมุยและได้หายไปจากโรงแรมที่เกาะสมุย ถือว่านายคำหายไปจากถิ่นที่อยู่ ดังนั้น ไม่ว่าจะหายไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ก็ตามจะต้องหายไปโดยไม่มีใครรู้แน่ว่านายคำยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ คือไม่มีใครได้รับข่าวคราวประการใด ถ้ามีผู้พบเห็นหรือได้รับข่าวคราว การนับวันก็ต้องเริ่มนับใหม่ เช่น หายไปเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2539 - และถ้าไม่มีใครได้รับข่าวคราวประการใดเลยก็นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2539 แต่ถ้าวันที่ 1 ธันวาคม 2539 มีคนพบเห็นนายคำที่พัทยา จากนั้นไม่มีใครพบอีกเลย การนับก็นับตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2539 ไป และการหายในกรณีธรรมดานั้นจะต้องหายไปติดต่อกันเป็นเวลา 5 ปี เมื่อครบ 5 ปีแล้วไม่ได้รับข่าวคราวประการใด ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการก็มีสิทธิร้องขอต่อศาลให้สั่งเป็นคนสาบสูญได้ ศาลจะสั่งหรือไม่อยู่ในดุลพินิจของศาล

กรณีพิเศษ ตามมาตรา 61 วรรคสอง

“ระยะเวลาตามวรรคหนึ่งให้ลดเหลือสองปี

(1) นับแต่วันที่การรบหรือสงครามได้สิ้นสุดลง ถ้าบุคคลนั้นอยู่ในการรบหรือสงครามและหายไปในการรบหรือสงครามดังกล่าว

(2) นับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทาง อับปาง ถูกทำลายหรือสูญหายไป

(3) นับแต่วันที่เหตุอันตรายแก่ชีวิตนอกจากที่ระบุไว้ใน (1) หรือ (2) ได้ผ่านพ้นไป ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในอันตรายเช่นนั้น”

จากมาตรานี้ จะเห็นได้ว่าคนที่หายไปนั้นไม่ได้หายไปในกรณีธรรมดา แต่เป็นการหายไปที่ยากต่อการที่จะได้กลับมา เพราะหายไปในเหตุการณ์ที่อยู่ในเหตุอันตรายต่าง ๆ ตามที่กฎหมายได้ระบุไว้ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดระยะเวลาให้ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอเมื่อผู้ไม่อยู่หายไปครบสองปีแล้วเท่านั้น เหตุอันตรายที่กฎหมายได้ระบุไว้ซึ่งถือเป็นการหายไปในการพิเศษมี 3 ประการ

(1) นับแต่วันที่การรบหรือสงครามได้สิ้นสุดลง ถ้าบุคคลนั้นอยู่ในการรบหรือสงครามและหายไปในการรบหรือสงครามดังกล่าว ในกรณีนี้หมายถึงว่า บุคคลนั้นได้หายไปเพราะอยู่ในสมรภูมิตั้งแต่สงครามแล้วหายไป ให้นับแต่สงครามสิ้นสุดไปให้ครบ 2 ปี ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการจึงจะมีสิทธิร้องขอต่อศาลขอให้สั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญได้

ตัวอย่าง ร.ต.คำไปร่วมรบในสมรภูมิเวียดนาม แล้ว ร.ต.คำหายไปเมื่อสงครามเวียดนามประกาศสิ้นสุด สมมติว่าประกาศสิ้นสุดวันที่ 1 มกราคม 2518 นับแต่สงครามสิ้นสุดคือจากวันที่ 1 มกราคม 2518 ครบสองปีคือนับแต่วันที่ 2 มกราคม 2520 เป็นต้นไป ผู้มีส่วนได้เสียของ ร.ต.คำ เช่น ภริยาของ ร.ต.คำร้องขอต่อศาลให้ ร.ต.คำเป็นคนสาบสูญได้ ที่กฎหมายบัญญัติให้นับตั้งแต่สงครามสิ้นสุด เพราะเมื่อสงครามสิ้นสุดจะมีการแลกเปลี่ยนเชลยศึกซึ่งอาจจะได้กลับมาตอนนั้นก็ได้นอกจากบุคคลนั้นหายไปเพราะอยู่ในสงครามแล้ว ในอนุมาตรา (1) ของวรรคสองนี้ยังได้บัญญัติถึงบุคคลนั้นอยู่ในการรบและหายไปในการรบ ให้นับแต่การรบสิ้นสุดไปให้ครบสองปี ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอต่อศาลขอให้สั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญได้

(2) นับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทาง อับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป ในกรณีนี้หมายถึง ยานพาหนะอาจจะเป็น เรือ รถไฟ รถยนต์ เครื่องบิน ถ้าเครื่องได้อับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป มีคนตาย คนบาดเจ็บสาหัส และมีคนหายไป ซึ่งผู้มีส่วนได้เสียพนักงานอัยการอาจจะร้องขอให้ผู้ที่หายไปในการนี้ เหล่านี้เป็นคนسابสูญได้เมื่อหายไปครบสองปีนับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทางอับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป

ตัวอย่าง นายคำเดินทางไปทางเรือเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2539 เรือได้เจอพายุ เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2539 เรืออับปางเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2539 พายุสงบเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2539 นายคำได้หายไป ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการจะร้องขอให้นายคำเป็นคนسابสูญต่อศาลได้เมื่อนับแต่ วันที่เรืออับปาง คือวันที่ 5 มกราคม 2539 ไปให้ครบสองปี คือตั้งแต่วันที่ 6 มกราคม 2541 ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอต่อศาลได้ ข้อที่ควรระวังในกรณีนี้ นับแต่เมื่อยานพาหนะนั้นอับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป ไม่ได้นับตั้งแต่วันที่ยานพาหนะออกเดินทาง

(3) นับแต่วันที่เหตุอันตรายแก่ชีวิตนอกจากที่ระบุไว้ใน (1) หรือ (2) ได้ผ่านพ้นไป ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในอันตรายเช่นว่านั้น ในกรณีนี้หมายถึงบุคคลได้หายไป เพราะตกอยู่ในเหตุอันตรายแก่ชีวิต นอกจากหายไปในการรบหรือในสงคราม หรือ ยานพาหนะอับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป ซึ่งเหตุอันตรายน่าจะถึงแก่ชีวิตอีกมากมาย เช่น หายไปเพราะตกอยู่ในอุทกภัย วิกฤติภัย อัคคีภัย หรือเหตุการณ์จลาจล เป็นต้น ซึ่งอาจจะถือว่าได้ว่าในกรณีนี้เป็นการอุดช่องว่างว่าด้านนอกจากที่ระบุไว้ใน (1) และใน (2) ของวรรคสองแล้ว เหตุใดที่ไม่ใช่หายไปในการฉ้อโกง แต่หายไป ในกรณีที่ตกอยู่ในเหตุอันตรายน่าจะถึงแก่ชีวิตแล้วจะเข้าอนุมาตราที่ (3)

ตัวอย่าง นายคำไปตกอยู่ในเหตุการณ์จลาจลที่ถนนราชดำเนินตั้งแต่วันที่ 17 พฤษภาคม 2536 เหตุการณ์สงบวันที่ 20 พฤษภาคม 2536 ซึ่งในเหตุการณ์นี้มีการปะทะกับทหารปราบจลาจล หลังจากเหตุการณ์สงบแล้วนายคำหายไป ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการจะร้องขอให้นายคำเป็นคนسابสูญ นายคำหายไปครบสองปี นับแต่วันที่เหตุอันตรายแก่ชีวิตคือเหตุการณ์จลาจลผ่านพ้นไปหรือสิ้นสุดคือวันที่ 20 พฤษภาคม 2536 นั่นเอง ดังนั้น ตั้งแต่วันที่ 21 พฤษภาคม 2538 ผู้มีส่วนได้เสียหรือ

พนักงานอัยการมีสิทธิร้องขอให้นายคำที่หายไปเพราะเหตุการณัจลาจลเป็นคน
สาบสูญต่อศาลได้

2. ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอต่อศาลให้บุคคลนั้นเป็นคน
สาบสูญ ผู้มีส่วนได้เสียจะมีสิทธิร้องขอให้ผู้ไม่อยู่เป็นคนสาบสูญตามมาตรา 61 นี้
จะต้องเป็นผู้ที่มีสิทธิหรือได้รับสิทธิต่าง ๆ ขึ้นเนื่องจากศาลสั่งให้บุคคลใดบุคคล
หนึ่งเป็นคนสาบสูญ

ตัวอย่าง นายคำผู้ไม่อยู่หายไปในกรณีธรรมดา 5 ปี นายเคชเป็นบิดาของ
นายคำ เช่นนี้ นายเคชมีสิทธิร้องขอ เพราะถ้านายคำถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ
นายเคชบิดาเป็นผู้มีส่วนได้ในมรดกของนายคำในฐานะทายาทโดยธรรม แต่ถ้านาย
เคชเป็นเพื่อนบ้านจะไปร้องขอให้นายคำเป็นคนสาบสูญไม่ได้ เพราะเพื่อนบ้านไม่
ใช่เป็นผู้มีส่วนได้เสียในการเป็นการตายของผู้ไม่อยู่ แต่เพื่อนบ้านเห็นว่านายคำมี
ทรัพย์สินมากจะเป็นที่เสียหายแก่ครอบครัวนายคำ นายเคชอาจไปร้องต่อพนักงาน
อัยการให้ยื่นคำร้องให้ เมื่อพนักงานอัยการเห็นด้วยพนักงานอัยการก็มีสิทธิร้องขอ
ต่อศาลให้นายคำผู้ไม่อยู่เป็นคนสาบสูญได้

3. ศาลมีคำสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญ เมื่อผู้ไม่อยู่หายไปในกรณี
ธรรมดา 5 ปี หรือกรณีพิเศษ 2 ปี ผู้ไม่อยู่นั้นก็ยังไม่เป็นคนสาบสูญ บุคคลนั้นจะ
เป็นคนสาบสูญต่อเมื่อศาลสั่ง ดังนั้น ตราบโคที่ผู้ไม่อยู่ยังไม่ถูกศาลสั่งให้เป็นคน
สาบสูญ จะเรียกบุคคลนั้นว่า *ผู้ไม่อยู่* ไม่ว่าจะหายไป 10 ปีหรือ 15 ปีแล้วก็ตาม
และการที่ผู้ไม่อยู่หายไป 10 ปีหรือ 15 ปีแล้ว ผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการ
ร้องขอ ศาลอาจจะสั่งให้ผู้ไม่อยู่เป็นคนสาบสูญหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับวินิจฉัยของศาล
เพราะเมื่อศาลสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญแล้วกฎหมายถือว่าเขาตายโดยผลของ
กฎหมาย สิทธิหน้าที่ต่าง ๆ เขาจะหมดไป มรดกก็จะตกแก่ทายาท เมื่อศาลสั่งให้
บุคคลใดเป็นคนสาบสูญแล้วนั้น ให้โฆษณาคำสั่งศาลในราชกิจจานุเบกษา ตาม
มาตรา 64 ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอกจะได้ทราบว่าบุคคลนั้นเป็นคน
สาบสูญแล้ว

ระยะเวลาเริ่มต้นของการเป็นคนสาบสูญ มาตรา 62 “บุคคลซึ่งศาลได้มีคำ
สั่งให้เป็นคนสาบสูญให้ถือว่าถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังที่ระบุไว้

ในมาตรา 61” การเริ่มต้นของการเป็นคนสาบสูญ หรือถึงแก่ความตายโดยผลของกฎหมายอาจมีปัญหาในเรื่องมรดกหรือสิทธิหน้าที่บางประการ ดังนั้นกฎหมายจึงได้บัญญัติไว้ตายตัวว่า บุคคลใดก็ตามเมื่อศาลมีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้ว กฎหมายถือว่าเขาถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดดังระบุไว้ ในมาตรา 61

ตัวอย่าง นายคำมีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายชื่อนางแดง นายคำเรืออัปปางเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2536 และนายคำก็หายไป ต่อมาเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2541 ภริยาของนายคำจึงร้องขอให้นายคำเป็นคนสาบสูญต่อศาล ศาลสั่งให้นายคำเป็นคนสาบสูญวันที่ 1 ธันวาคม 2541 การที่มาตรา 62 ได้บัญญัติไว้ว่า เมื่อศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนสาบสูญให้ถือว่าถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 61 หมายถึง เมื่อศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนสาบสูญให้ถือว่าถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 61 หมายถึงเมื่อศาลสั่งให้นายคำเป็นคนสาบสูญเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2541 แล้วนั้น กฎหมายให้ถือว่านายคำเป็นคนตายหรือเป็นคนสาบสูญเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 61 ดังนั้นนายคำเป็นคนสาบสูญวันที่ 2 มกราคม 2538

ผลของการเป็นคนสาบสูญตามมาตรา 62 “บุคคลซึ่งศาลได้มีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญให้ถือว่าถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 61” คำว่า ให้ถือว่าถึงแก่ความตายคือความตายโดยผลของกฎหมาย ซึ่งการที่บุคคลใดตายในกรณีธรรมดา การมีสถานะในครอบครัวสิ้นสุดทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสามีภริยา การใช้อำนาจปกครองบุตรผู้เยาว์ หรือในเรื่องทรัพย์สิน การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินสิ้นสุด มรดกตกแก่ทายาท ในกรณีถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญนั้น สถานะในครอบครัวและในเรื่องทรัพย์สินของคนสาบสูญมีผลดังนี้ คือ

1. เรื่องครอบครัว ในเรื่องการเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง มาตรา 1566 “บุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องอยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา

อำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดาในกรณีดังต่อไปนี้

(1) มารดาหรือบิดาตาย

(2) ไม่แน่นอนว่ามารดาหรือบิดามีชีวิตอยู่หรือตาย

(3)

ดังนั้น จะเห็นว่ากฎหมายไม่ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่า ถ้าบิดาตายโดยผลของกฎหมายจะหมายถึงตายตามอนุมาตรา (1) แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าบิดาตายธรรมดา อานาจปกครองก็จะตกอยู่แก่มาดาแต่ผู้เดียว แล้วถ้าบิดาเป็นคนسابสูญอานาจปกครองก็ควรตกแก่มารดาแต่ผู้เดียว

ในเรื่องการสมรสสิ้นสุดตามมาตรา 1501 “การสมรสย่อมสิ้นสุดลงด้วยความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน” ซึ่งแน่นอนที่สุดถ้าสามีตายธรรมดา การสมรสสิ้นสุด แต่ถ้าสามีถูกศาลสั่งเป็นคนسابสูญการสมรสจะสิ้นสุดหรือไม่ มาตรา 1516 ได้บัญญัติเรื่องเหตุฟ้องหย่าไว้หลายอนุมาตราด้วยกัน ในอนุมาตรา (5) “สามีหรือภริยาถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญหรือไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นเวลาเกินสามปีโดยไม่มีใครทราบแน่ว่าเป็นตายร้ายคืออย่างไรอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้” จากอนุมาตรานี้ จะเห็นได้ว่าถ้าสามีเป็นคนسابสูญ การสมรสไม่สิ้นสุด เป็นเพียงเหตุฟ้องหย่าเท่านั้น การตายโดยผลของกฎหมาย คือถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญ มีบางกรณีผู้ที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญแล้วกลับคืนมา ดังนั้นผู้ร่างกฎหมายไม่ต้องการทำลายสถาบันครอบครัว ถ้าสามีถูกศาลสั่งเป็นคนسابสูญ ภริยาต้องการแต่งงานใหม่ก็ต้องมาฟ้องหย่าก่อน

2. เรื่องมรดก มาตรา 1602 “เมื่อบุคคลใดต้องถือว่าถึงแก่ความตายตามความในมาตรา 62 แห่งประมวลกฎหมายนี้ มรดกของบุคคลนั้นตกทอดแก่ทายาท” ดังนั้น ในกรณีการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้ที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญจะสิ้นสุดและมรดกตกแก่ทายาททันที

การถอนคำสั่งแสดงความسابสูญ มาตรา 63 วรรคแรก “เมื่อบุคคลผู้ถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญนั้นเองหรือผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอต่อศาลและพิสูจน์ได้ว่าบุคคลผู้ถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญนั้นยังคงมีชีวิตอยู่ก็ดีหรือว่าตายในเวลาอื่นผิดไปจากเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 62 ก็ดี ให้ศาลสั่งถอนคำสั่งให้เป็นคนسابสูญนั้น...” จากมาตรา 63 วรรคแรกนี้ จะเห็นได้ว่าการร้องขอให้ศาลถอนคำสั่งการเป็นคนسابสูญต่อศาลมีได้สองกรณี คือ

กรณีที่ 1 คือ กรณีที่บุคคลที่سابสูญยังมีชีวิตอยู่นั้น หมายถึง บุคคลที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนسابสูญกลับมาหรือติดต่อมาว่ายังมีชีวิตอยู่ ดังนั้น บุคคลที่ถูกศาลสั่ง

ให้เป็นคนสาบสูญนั่นเองหรือผู้มีส่วนได้เสียในการเป็นการตายของบุคคลที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญหรือพนักงานอัยการซึ่งเป็นทนายของแผ่นดินร้องขอต่อศาลเมื่อศาลได้ข้อเท็จจริงดังนี้กฎหมายบัญญัติให้ศาลสั่งถอนคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญนั้น

กรณีที่ 2 บุคคลที่สาบสูญตายในเวลาอื่นผิดไปจากเวลาที่กฎหมายระบุไว้ในมาตรา 62 ก็คือ หมายความว่า เมื่อศาลสั่งให้ผู้ไม่อยู่เป็นคนสาบสูญ กฎหมายให้ถือว่าเขาเป็นคนสาบสูญเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 61 ซึ่งความจริงคนสาบสูญผู้นี้ตายก่อนหน้านั้น และการที่ศาลสั่งให้บุคคลนี้เป็นคนสาบสูญนั้นทำให้มีบุคคลบางคนเสียประโยชน์ เขาจึงมาร้องขอให้ศาลถอนคำสั่งการเป็นคนสาบสูญเมื่อศาลสั่งถอนแล้วบุคคลนี้ก็จะสิ้นสภาพบุคคลหรือตายในกรณีธรรมดาตามเวลาที่บุคคลนี้ตายหรือสิ้นสภาพบุคคลจริง ๆ ในวันนั้น ทำให้บุคคลผู้มาร้องขอถอนคดีได้ประโยชน์ขึ้นมา และการร้องขอให้ศาลถอนคดีกรณีนี้ 2 นี้ บุคคลที่ถูกศาลสั่งเป็นคนสาบสูญคงจะมาร้องขอไม่ได้ เพราะอย่างไรเขาก็ตายไปแล้ว ผู้จะมาร้องขอถอนคดีคงจะเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการเท่านั้น

การเรียกทรัพย์สินคืนเมื่อมีการเพิกถอนคำสั่งการเป็นคนสาบสูญซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 63 วรรคหนึ่ง ตอนท้าย และมาตรา 63 วรรคสอง “...แต่การถอนคำสั่งนี้ย่อมไม่กระทบกระเทือนถึงความสมบูรณ์แห่งการทั้งหลายอันได้ทำไปโดยสุจริตในระหว่างเวลาตั้งแต่ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญจนถึงเวลาถอนคำสั่งนั้น

บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินมาเนื่องแต่การที่ศาลสั่งเป็นคนสาบสูญ แต่ต้องเสียสิทธิของตนไปเพราะศาลสั่งถอนคำสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญ ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้แห่งประมวลกฎหมายนี้มาใช้บังคับโดยอนุโลม”

ตัวอย่าง นายคำถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ นายคำมีน้อง 3 คนคือ นายหนึ่ง นายสอง นายสาม จากการทำนายคำถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ ทำให้นายหนึ่ง นายสอง นายสาม ได้รับมรดกของนายคำคนละ 2 ล้านบาท นายหนึ่งใช้ไป 5 แสนบาท โดยสุจริต คือยังไม่รู้ว่านายคำยังมีชีวิตอยู่ นายสองใช้ไป 2 ล้านบาทโดยสุจริตเช่นกัน นายสามใช้ไป 1 ล้านบาทโดยสุจริต ต่อมานายสามได้ทราบที่นายคำยังมีชีวิตอยู่ นายสามจึงได้ใช้ไปอีก 5 แสนบาท เหลือเงินขณะนี้อยู่ห้าแสนบาท นายคำกลับมาศาลมีคำสั่งเพิกถอนคำสั่งการสาบสูญของนายคำ นายหนึ่งต้องคืน 1 ล้านบาทแสน

บาทที่ยังเป็นลาภอยู่แก่ตนให้นายคำ นายสองใช้หมดแล้วไม่มีอะไรจะคืนก็ไม่ต้องคืน นายสามถึงแม้จะเหลือเพียง 5 แสบบาท นายสามต้องคืน 1 ล้านบาท เพราะ 5 แสบบาทนั้นนายสามได้ใช้โดยไม่สุจริต

ปัญหาว่า การคืนทรัพย์สินให้นำบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้มาใช้บังคับโดยอนุโลม ก็คืนเพียงเท่าที่ยังได้เป็นลาภแก่ตนอยู่ ตามมาตรา 63 วรรค 2 นั้น หากทรัพย์สินที่ได้มาเนื่องจากศาลมีคำสั่งแสดงสาบสูญเกิดมีดอกผลขึ้นก่อนที่ศาลจะมีคำสั่งเพิกถอนการสาบสูญ ในกรณีเช่นนี้ดอกผลดังกล่าวจะเป็นสิทธิของใคร กล่าวโดยเฉพาะก็คือบุคคลผู้ได้ทรัพย์สินมาเนื่องแต่การที่ศาลมีคำสั่งแสดงสาบสูญ แต่ต้องเสียสิทธิของตนไปเพราะศาลถอนคำสั่งแสดงสาบสูญนั้น จะต้องส่งคืนดอกผลด้วยหรือไม่นั้น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยลาภมิควรได้ มาตรา 415 “บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตย่อมจะได้ดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นตลอดเวลาที่ยังคงสุจริตอยู่”

การเป็นคนสาบสูญหรือการถอนคำสั่งการเป็นคนสาบสูญต้องมีคำสั่งศาล และคำสั่งศาลนี้ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ใครมาอ้างได้ว่าไม่รู้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญหรือบุคคลนั้นไม่เป็นคนสาบสูญเพราะถูกศาลสั่งถอนแล้ว การประกาศในราชกิจจานุเบกษาก็เป็นเรื่องการประกาศ แต่ผลของการเป็นคนสาบสูญก็เริ่มตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ในมาตรา 62 และการถอนคำสั่งการเป็นคนสาบสูญก็เริ่มตั้งแต่วันที่ศาลสั่ง

สิ่งซึ่งได้แก่สภาพบุคคล เมื่อบุคคลเกิดมา มีสภาพสภาพบุคคลแล้วก็ย่อมจะมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ได้ตามกฎหมาย และจะเห็นได้ว่าแต่ละบุคคลที่เกิดมานั้นย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ต่างคนต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะความแตกต่างกันตามธรรมชาติ และนอกจากนี้แล้ว กฎหมายยังได้กำหนดให้บุคคลที่เกิดมานั้นมีความแตกต่างกันในผลแห่งกฎหมายด้วย ซึ่งความแตกต่างของบุคคลที่กฎหมายกำหนดไว้นั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

1. สัญชาติ เป็นเครื่องมือในการกำหนดหรือผูกพันบุคคลไว้กับประเทศ บุคคลผู้มีสัญชาติของประเทศใด ย่อมเป็นการผูกพันให้บุคคลนั้นจำต้องมีสิทธิและหน้าที่ต่อประเทศชาติที่ตนสังกัดสัญชาตินั้นด้วย

2. ชื่อ ตามธรรมชาติเมื่อเกิดมีสภาพบุคคลแล้ว บุคคลที่เกิดมานั้นย่อมจะมีชื่อของตนเอง โดยเฉพาะในการที่จะใช้เรียกขานกัน เพื่อบ่งเฉพาะว่าหมายถึงบุคคลนั้นบุคคลนี้ ซึ่งตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 5 “ผู้มีสัญชาติไทยต้องมีชื่อตัว และชื่อสกุล และจะมีชื่อรองก็ได้” จากมาตรา 5 นี้ จึงสามารถแยกประเภทของชื่อบุคคลออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

ก. ชื่อตัว

ข. ชื่อสกุล

ค. ชื่อรอง

ง. ชื่ออื่น ๆ เช่น ชื่อฉายา ชื่อแฝง ชื่อบรรดาศักดิ์ เป็นต้น

3. ภูมิลำเนา คือที่อยู่ตามกฎหมายของบุคคล โดยกฎหมายถือว่าบุคคลนั้นอยู่ ณ ที่นั้นเสมอไป แม้ความจริงจะปรากฏว่าบุคคลผู้นั้นไปจากที่อยู่และไปอยู่ที่อื่นชั่วคราวก็ตาม เช่น เดินทางไปต่างจังหวัด เป็นต้น

4. สถานะ สถานะบุคคลคือ ฐานะหรือตำแหน่งซึ่งบุคคลหนึ่งดำรงฐานะหรือตำแหน่งนั้นในประเทศชาติและในครอบครัว อันเป็นประโยชน์สำหรับเป็นเครื่องบอกให้ทราบถึงความสามารถในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือตามที่ได้มีข้อตกลงกันเป็นพิเศษ เช่น การจดทะเบียนสมรสทำให้เกิดสถานะการเป็นสามีภริยา เป็นต้น

ความสามารถ

ความสามารถของบุคคลธรรมดา มีสองชนิด ต่างกันแต่ต่อเนื่องกัน คือ

(1) ความสามารถในการมี หมายความว่า บุคคลทุกคนมีสิทธิสามารถได้มาซึ่งสิทธิ ตามหลักทั่วไปบุคคลธรรมดาทุกคนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง คนมั่งมีหรือคนจน ย่อมมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกันตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งตรงความหมายของคำว่า “บุคคล”

(2) ความสามารถในการใช้ หมายความว่า การที่บุคคลอาจใช้สิทธิที่ตนมีอยู่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อได้รับประโยชน์อันสิทธินั้นสามารถจะอำนวยให้ได้ หรือเพื่อทำให้สิทธินั้นเปลี่ยนแปลงไป

การใช้ต่างกับการได้มา การได้ไม่มีอันตรายแก่ผู้ใด ส่วนการใช้นั้นมีอันตรายอยู่มาก เพราะการใช้เกี่ยวกับความคิดความชำนาญ ความรอบคอบ ความรู้สึกที่รับผิดชอบ การรู้สำนึกถึงความสำคัญในผลอันจะเกิดขึ้นจากการที่ตนได้กระทำไปนั้น ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ไม่มีอยู่ในบุคคลธรรมดาทุกคนโดยเท่าเทียมกัน เช่น เด็กไม่รู้เดียงสา คนวิกลจริต กฎหมายจึงต้องช่วยคุ้มครองบุคคลผู้ไร้ความสามารถหรือความสามารถบกพร่อง โดยตัดทอนความสามารถในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของเขาเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ของเขาเอง

บุคคลที่ถูกตัดทอนความสามารถในการใช้สิทธินั้นเสียทั้งหมด หรือแต่บางส่วนโดยจำกัดการใช้สิทธิให้น้อยลง เป็นผลเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ

(1) ความไม่สามารถในการใช้สิทธิอันเนื่องมาจากธรรมชาติ ได้แก่ บุคคลที่ยังไม่มีความรู้สึกและชอบ กล่าวคือ เด็กที่ไร้เดียงสาย่อมไม่อาจใช้ความนึกคิด ทั้งยังไม่มีความรู้ความชำนาญ จึงจำเป็นต้องอยู่เองที่ไม่สามารถจะใช้สิทธิของตนได้โดยลำพังแต่อย่างหนึ่งอย่างใด

(2) ความไม่สามารถในการใช้สิทธิอันเนื่องจากกฎหมาย กฎหมายอาจเข้าคุ้มครองบุคคลบางจำพวก เพื่อประโยชน์ของเขาเอง โดยบัญญัติให้เขาเป็นผู้ไร้ความสามารถหรือหย่อนความสามารถจะได้ไม่ไปใช้สิทธิให้เป็นทางเสียเปรียบแก่ตนเอง

บุคคลผู้หย่อนความสามารถหรือถูกกฎหมายตัดทอนความสามารถนี้ในปัจจุบันมีอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ ผู้เยาว์ คนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถ

สำหรับหญิงมีสามีกฎหมายเคยถือว่าเป็นผู้หย่อนความสามารถจะทำนิติกรรมใดๆ อันผูกพันสินบริคณห์จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้เป็นสามี ต่อมาได้มีการแก้ไขกฎหมายเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยถือว่าหญิงมีสามีไม่ใช่บุคคลผู้หย่อนความสามารถอีกต่อไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการรองรับข้อเรียกร้องในเรื่องสิทธิเท่าเทียมกันของชายและหญิง

ผู้เยาว์

ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะเมื่อใด กฎหมายได้กำหนดเหตุที่จะทำให้ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะได้ 2 กรณี คือ

1. บรรลุนิติภาวะโดยอายุ มาตรา 19 “บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุสิบปีบริบูรณ์” การถือเอาอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์เป็นเกณฑ์เช่นนี้ นักนิติศาสตร์ส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นการถูกต้องและแน่นอนกว่าจะใช้เกณฑ์อย่างอื่น เพราะบุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นจนอายุ 20 ปีบริบูรณ์นั้น ระดับสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิด และประสบการณ์ในชีวิต ได้เจริญวัยขึ้น จนน่าที่จะวางใจได้ว่าเขาโตพอที่จะตัดสินใจใช้สิทธิต่าง ๆ ด้วยตนเองตามลำพังได้แล้ว

การเริ่มนับอายุบุคคล จากการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 มาตรา 16 “การนับอายุของบุคคลให้เริ่มนับแต่วันเกิด...” ดังนั้นการเริ่มนับอายุบุคคลให้เริ่มตั้งแต่วันเกิดตามความเป็นจริงเป็นต้นไป ซึ่งแตกต่างจากการเริ่มต้นนับระยะเวลากรณีอื่นซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 193/3 ซึ่งกำหนดว่า มิให้นับวันแรกแห่งระยะเวลารวมคำนวณเข้าด้วย ดังนั้น การนับอายุตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2535 จึงเป็นบทยกเว้นจากมาตรา 193/3

ตัวอย่าง นายคำเกิดวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2535 เริ่มนับตั้งแต่วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2535 ถือว่านายคำเป็นผู้บรรลุนิติภาวะตั้งแต่วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2555 เป็นต้นไป

2. บรรลุนิติภาวะโดยการสมรส นอกจากการบรรลุนิติภาวะโดยอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ดังที่กล่าวมาแล้ว การสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมายก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้ชายหญิงคู่สมรส ซึ่งยังเป็นผู้เยาว์อยู่กลายเป็นผู้บรรลุนิติภาวะได้ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 20 ว่า “ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำตามบทบัญญัติมาตรา 1448”

เงื่อนไขการสมรสที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1448 คือ “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้”

จะเห็นว่าตามมาตรา 1448 กำหนดเงื่อนไขเบื้องต้นว่าการสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงต่างมีอายุตั้งแต่อายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์ หากชายหรือหญิงฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายมีอายุต่ำกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดดังกล่าว ย่อมไม่อาจทำการสมรสกันได้ และหากฝ่าฝืนทำการสมรสกัน ทั้ง ๆ ที่อายุไม่ครบเกณฑ์ การสมรสนั้นก็ไม่ชอบด้วยเงื่อนไขการสมรสตามมาตรา 1448 และชายหญิงนั้นย่อมไม่บรรลุนิติภาวะตามมาตรา 20 อย่างไรก็ตาม ความตอนท้ายของมาตรา 1448 นั้นเองได้บัญญัติข้อยกเว้นไว้ว่า “แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้” ในข้อนี้นับว่าเป็นบทบัญญัติของกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อผ่อนคลายความเคร่งครัดของหลักการที่กำหนดเกณฑ์อายุของกลุ่มสมรสที่กำหนดไว้ว่าชายและหญิงต้องอายุครบสิบเจ็ดปีบริบูรณ์ โดยให้อยู่ในดุลพินิจของศาลที่จะตรวจพิจารณาเห็นว่าชายหญิงบางคู่อาจจะมี ความจำเป็นและมีเหตุผลพิเศษที่ควรจะได้รับอนุญาตให้ทำการสมรสได้ แม้ว่าอายุของชายและหญิงนั้นจะยังไม่ครบเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดก็ตาม

ตัวอย่าง ชายหญิงคู่หนึ่งอายุสิบหกปี อยู่กินกันเป็นสามีภริยาจนหญิงตั้งครรภ์ได้ 3 เดือนแล้ว ชายหญิงคู่นี้ประสงค์จะทำการสมรสกัน และปรากฏว่าบิดามารดาของชายหญิงคู่นี้ต่างก็รู้เห็นและเห็นชอบด้วยที่จะให้ชายหญิงคู่นี้ทำการสมรสกันได้ ในกรณีเช่นนี้ชายหญิงคู่นี้ก็ชอบที่จะยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อแสดงเหตุผลพิเศษให้ศาลเห็นว่าตนมีความจำเป็นอย่างไรที่จะต้องขออนุญาตทำการสมรสก่อนที่จะมีอายุครบตามเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด เมื่อศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นกรณีที่มีเหตุสมควร ศาลก็อาจมีคำสั่งอนุญาตให้ชายหญิงคู่นี้ทำการสมรสกันได้ และเมื่อทั้งคู่ไปจดทะเบียนสมรสแล้ว ย่อมมีผลทำให้ชายหญิงคู่นี้พ้นจากภาวะการเป็นผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะตามมาตรา 20

ผู้เยาว์เมื่อบรรลุนิติภาวะแล้วเขาสามารถทำนิติกรรมใด ๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องทรัพย์สินได้โดยลำพัง แต่ถ้ายังไม่บรรลุนิติภาวะ กฎหมายคุ้มครองไว้ตามมาตรา 21 “ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน การใด ๆ ที่ผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมเช่นว่านั้นเป็น โมฆียะ...

ผู้แทนโดยชอบธรรม คือ บุคคลที่คอยควบคุม ช่วยเหลือการหย่อนความสามารถอันเนื่องด้วยอายุของผู้เยาว์

ผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เยาว์ ได้แก่

1. ผู้ใช้อำนาจปกครอง มาตรา 1566 วรรคแรก “บุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องอยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา”

อำนาจปกครองนั้น คือ บรรดาสิทธิทั้งหลายซึ่งกฎหมายมอบให้แก่บิดามารดาในอันที่จะให้แก่บุตรผู้เยาว์และแก่ทรัพย์สินของบุตรผู้เยาว์ เพื่อที่จะคุ้มครองอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษาแก่บุตรผู้เยาว์จนกว่าบุตรผู้เยาว์นี้จะมีอายุสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง จึงเห็นได้ว่าตามหลักแล้วอำนาจปกครองผู้เยาว์นี้กฎหมายมอบให้ทั้งบิดาและมารดา แต่มีบางกรณีอำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดาเพียงฝ่ายเดียวดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1566 วรรคสอง อำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดาในกรณีดังต่อไปนี้

1. บิดาหรือมารดาตาย อำนาจปกครองนั้นได้กล่าวแล้วว่ากฎหมายมอบให้แก่บิดามารดา เมื่อบิดาหรือมารดาตายคงเหลือบิดาหรือมารดา บิดาหรือมารดาที่ยังมีชีวิตอยู่จึงเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองต่อไป

2. ไม่แน่นอนว่าบิดาหรือมารดาจะมีชีวิตอยู่หรือตาย เมื่อบิดาหรือมารดาไปจากภูมิลำเนาถิ่นที่อยู่ไม่ทราบว่าเป็นตายร้ายคืออย่างไร ย่อมก่อให้เกิดความปั่นป่วนในครอบครัว กฎหมายจึงบัญญัติให้บิดาหรือมารดาซึ่งยังคงอยู่กับผู้เยาว์นั้นเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง

3. บิดาหรือมารดาถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถในกรณีที่บิดาหรือมารดาเป็นคนวิกลจริตไม่มีความรู้สึกผิดชอบหรือไม่สามารถจัดการทรัพย์สินจนถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถจะ让他ใช้อำนาจปกครองได้อย่างไร เป็นการจำเป็นอยู่เองที่อำนาจปกครองจะต้องตกอยู่กับบิดาหรือมารดา ซึ่งยังมีความสามารถบริบูรณ์แต่ผู้เดียว

4. บิดาหรือมารดาต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลเพราะจิตฟั่นเฟือน อำนาจปกครองจึงตกอยู่กับบิดาหรือมารดาซึ่งไม่เจ็บป่วยเพียงฝ่ายเดียว

5. ศาลสั่งให้อำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดา เช่น บุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยปกติต้องให้อยู่ในความปกครองของบิดามารดาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1566 (1) แต่ถ้าศาลเห็นว่ากรณีสอดแสดงว่าถ้าให้อำนาจปกครองแก่บิดาหรือมารดาจะทำให้เด็กไม่ได้รับความอุปการะตามสมควรก็ดี หรือเด็กจะได้รับความทุกข์ความลำบากก็ดี หรือมีเหตุอันไม่สมควรอื่นใดก็ดี ศาลจะให้อำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดาเพียงฝ่ายเดียวก็ได้

6. บิดาและมารดาตกลงกันตามที่มีกฎหมายบัญญัติไว้ให้ตกลงกันได้ เช่น ในกรณีที่มีการหย่าร้างกัน โดยความยินยอมสามีภริยาสามารถทำความตกลงเป็นหนังสือให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตรผู้เยาว์ได้มาตรา 1520

นอกจากนั้นอำนาจปกครองอยู่กับมารดาเพียงฝ่ายเดียว ในกรณีที่บุตรเกิดจากหญิงที่มีได้มีการสมรสกับชาย

และมาตรา 1568 “เมื่อบุคคลใดมีบุตรติดมาได้สมรสกับบุคคลอื่น อำนาจปกครองที่มีต่อบุตรอยู่กับผู้ที่บุตรนั้นติดมา” หมายความว่า หญิงมีบุตรผู้เยาว์อยู่แล้วกับสามีเดิมซึ่งตายไป ต่อมาหญิงนั้นได้ทำการสมรสกับชายอื่น บุตรของหญิงที่ติดมาอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของหญิงผู้เป็นมารดาแต่ผู้เดียว

2. ผู้ปกครอง มาตรา 1598/3 วรรคแรก “ผู้ปกครองเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้อยู่ในปกครอง”

การมีผู้ปกครองตามมาตรา 1585 “บุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะและไม่มีบิดามารดา หรือบิดามารดาถูกถอนอำนาจปกครองเสียแล้วนั้น จะจัดให้มีผู้ปกครองขึ้นในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์ก็ได้”

ในกรณีที่ผู้ใช้อำนาจปกครองถูกถอนอำนาจปกครองบางส่วนตามมาตรา 1582 วรรคหนึ่ง ศาลจะตั้งผู้ปกครองในส่วนที่ผู้ใช้อำนาจปกครองถูกถอนอำนาจปกครองนั้นก็ได้อีก หรือในกรณีที่ผู้ใช้อำนาจปกครองถูกถอนอำนาจจัดการทรัพย์สินตามมาตรา 1582 ศาลจะตั้งผู้ปกครองเพื่อจัดการทรัพย์สินก็ได้” ดังนั้นบุคคลจะมีผู้ปกครองได้ก็แต่ในระหว่างที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ฟังสังเกตว่า ตราบคใดที่ผู้เยาว์ยังมีบิดามารดา และบิดามารดาไม่ได้ถูกถอนอำนาจปกครองจะจัดให้มีผู้ปกครองไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 272/2489, 729/2491) และนอกจากนี้ มาตรา 1586 วรรคหนึ่ง

“ผู้ปกครองตามมาตรา 1585 นั้น ให้ตั้งโดยคำสั่งศาลเมื่อมีการร้องขอของญาติ ของผู้เยาว์ อัยการ หรือผู้ซึ่งบิดาหรือมารดาที่ตายที่หลังได้ระบุชื่อไว้ในพินัยกรรมให้เป็นผู้ปกครอง” จากบทบัญญัติในมาตรา 1585 และมาตรา 1586 จะเห็นได้ว่าบุคคลจะเข้ามาเป็นผู้ปกครองโดยศาลตั้งขึ้น 3 กรณีด้วยกัน คือ

(1) ผู้เยาว์มีบิดามารดาแต่ได้ตายไปแล้วทั้ง 2 คน หมายความว่า ผู้เยาว์มีบิดามารดาในระหว่างที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ บิดามารดาของผู้เยาว์ได้ถึงแก่ความตาย ญาติของผู้เยาว์หรืออัยการจะร้องขอต่อศาลขอให้ศาลตั้งผู้ปกครอง เมื่อศาลพิจารณาคำร้องขอแล้ว ศาลจะตั้งหรือไม่อยู่ในดุลพินิจของศาล

(2) ผู้เยาว์มีบิดามารดาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ แต่บิดามารดานั้นถูกศาลสั่งถอนอำนาจปกครองเสียแล้ว บิดามารดาจึงไม่มีอำนาจปกครองผู้เยาว์อีกต่อไป ดังนั้น ญาติของผู้เยาว์หรืออัยการจึงร้องขอให้ศาลตั้งผู้ปกครองผู้เยาว์ได้ ส่วนศาลจะตั้งหรือไม่ อยู่ในดุลพินิจของศาล

(3) บุคคลที่เข้ามาเป็นผู้ปกครองได้โดยพินัยกรรมของบิดาหรือมารดาที่ตายที่หลังระบุไว้ เมื่อบิดาหรือมารดาตายไปแล้ว บิดาหรือมารดาผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทำพินัยกรรมตั้งผู้ปกครอง เมื่อบิดาหรือมารดาผู้ทำพินัยกรรมได้ตายไป ญาติของผู้เยาว์หรืออัยการร้องขอให้ศาลตั้งผู้ปกครองตามพินัยกรรมได้

สิทธิและหน้าที่ของผู้ใช้อำนาจปกครองและผู้ปกครอง มี 2 ประการ คือ

1. ในเรื่องเกี่ยวกับตัวผู้เยาว์ ผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครอง มีหน้าที่ควบคุมดูแล กำหนดที่อยู่ของผู้เยาว์ ทำโทษบุตรผู้เยาว์พอสมควร และให้การศึกษาแก่ผู้เยาว์

2. ในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้เยาว์ ผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครองมีอำนาจทำการแทนผู้เยาว์ในการจัดการทรัพย์สินของผู้เยาว์หรือให้ความยินยอมในการที่ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมดังกล่าวนั้น การใดที่ผู้แทนโดยชอบธรรมกระทำลงยอมผูกพันผู้เยาว์ อย่างไรก็ตาม มีกิจการที่เกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้เยาว์บางอย่างที่กฎหมายถือว่ามีความสำคัญ ผู้แทนโดยชอบธรรมจะกระทำมิได้ เว้นแต่ศาลจะอนุญาต ได้แก่ กิจการตามที่มาตรา 1574 และมาตรา 1598/3 กำหนดไว้ เช่น

- (1) ขาย แลกเปลี่ยน ขายฝาก ให้เช่าซื้อ จำนอง ปลดจำนอง หรือโอน สิทธิจำนองซึ่งอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์ที่อาจจำนองได้
- (2) กระทำให้สุดสิ้นลงทั้งหมดหรือบางส่วนซึ่งทรัพย์สินของผู้เยาว์อัน เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์

๗๑๗

ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม การให้ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม กฎหมายมิได้กำหนดแบบ วิธีการให้ความยินยอมไว้ ฉะนั้นผู้แทนโดยชอบธรรมจะให้ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาก็ได้ และจะให้ความยินยอมโดยชัดแจ้งหรือปริยายก็ได้ ซึ่งศาลฎีกาเคยวินิจฉัยเป็นบรรทัดฐานมาแล้วว่าการที่ผู้แทนโดยชอบธรรมได้ร่วมลงลายพิมพ์นิ้วมือเป็นพยานในสัญญาที่ผู้เยาว์ทำกับบุคคลภายนอกนั้น ถือว่าผู้แทนโดยชอบธรรมได้ให้ความยินยอมแล้วโดยปริยาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2521) แต่อย่างไรก็ตาม การให้ความยินยอมนั้นผู้แทนโดยชอบธรรมต้องให้เสียก่อนหรืออย่างช้าต้องให้ในขณะที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรม หากเป็นการให้ความยินยอมภายหลังที่ผู้เยาว์ได้ทำนิติกรรมแล้ว ในกรณีเช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นการให้ความยินยอมแก่ผู้เยาว์เพื่อทำนิติกรรมตามมาตรา 21 แต่อาจถือได้ว่าผู้แทนโดยชอบธรรมได้ให้สัตยาบันแก่โมฆียะกรรมนั้น

เมื่อผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอมแล้ว ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมได้เพียงใดนั้น มาตรา 26 “ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สินเพื่อการอันใดอันหนึ่งอันใดได้ระบุไว้ ผู้เยาว์จะจำหน่ายทรัพย์สินนั้นเป็นประการใดภายในขอบของการที่ระบุไว้นั้นก็ทำได้ตามใจสมัคร อนึ่ง ถ้าได้รับอนุญาตให้จำหน่ายทรัพย์สินโดยมิได้ระบุว่าการอันใด ผู้เยาว์ก็จำหน่ายได้ตามใจสมัคร” หมายความว่าในเรื่องนี้การจำหน่ายทรัพย์สินนั้น ถ้าในความยินยอมได้ระบุให้จำหน่ายในขอบเขตใด ผู้เยาว์ก็ต้องจำหน่ายทรัพย์สินตามขอบเขตนั้น เช่น ให้เงินหนึ่งหมื่นบาทไปซื้อวิทยุอย่างดี 1 เครื่อง ผู้เยาว์จะเอาเงินนี้ไปซื้อของอย่างอื่นที่ไม่ใช่วิทยุไม่ได้ แต่ถ้าไม่มีขอบเขตในการจำหน่ายทรัพย์สินไว้ เช่น ให้เงินหนึ่งหมื่นบาทไปซื้ออะไรก็ได้ ผู้เยาว์ชอบที่จะเอาเงินหนึ่งหมื่นบาทไปซื้ออะไรก็ตามใจชอบก็ได้ การจำหน่ายหมายรวมถึงความยินยอมให้ทำนิติกรรมใด ๆ ด้วย จะเห็นได้ว่า

การให้ความยินยอมจะระบุไว้ก็ทำได้แค่ที่ได้รับความ ยินยอมเท่านั้น แต่ถ้าให้ความ ยินยอมกว้างผู้เยาว์ก็สามารถทำได้ตามใจสมัคร

ผลบังคับในเมื่อผู้เยาว์ทำนิติกรรมปราศจากความยินยอม จากมาตรา 21 การใด ๆ ที่ผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม นิติกรรม เป็นโมฆียะ

ข้อยกเว้นจากหลักทั่วไปในการทำนิติกรรมของผู้เยาว์ ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็น หลักทั่วไปในการทำนิติกรรมของผู้เยาว์ซึ่งพอสรุปได้ว่า ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อนการใด ๆ คือนิติกรรมใด ๆ ที่ ผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมเช่นว่านั้นเป็น “โมฆียะ” แต่อย่างไรก็ตาม ความในมาตรา 21 ตอนท้าย ได้บัญญัติเป็นข้อยกเว้นไว้ว่า “เว้นแต่จะบัญญัติไว้เป็น อย่างอื่น” กล่าวคือ มาตรา 22 มาตรา 23 มาตรา 24 และมาตรา 25 ได้บัญญัติไว้ว่า ผู้เยาว์สามารถทำได้โดยลำพังโดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบ ธรรมและสมบูรณ์ด้วย ซึ่งอาจจำแนกเป็นนิติกรรมได้ 3 ประเภทดังต่อไปนี้ คือ

1. นิติกรรมที่เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้เยาว์ฝ่ายเดียว มาตรา 22 “ผู้เยาว์อาจทำ การใด ๆ ได้ทั้งสิ้น หากเป็นเพียงเพื่อจะเข้าไปซึ่งสิทธิอันใดอันหนึ่ง หรือเป็นการ เพื่อให้หลุดพ้นจากหน้าที่อันใดอันหนึ่ง” เมื่อพิจารณาจากมาตรา 22 แล้ว จึงเห็นว่า นิติกรรมที่มีคุณประโยชน์แก่ผู้เยาว์ฝ่ายเดียวมี 2 ประการ

(1) นิติกรรมที่ได้มาซึ่งสิทธิอันใดอันหนึ่ง เช่น การรับทรัพย์สินที่เขาให้ โดยที่ไม่มีเงื่อนไขหรือค่าภาระติดพัน นิติกรรมเช่นนี้มีแต่ให้ประโยชน์แก่ผู้เยาว์ ไม่มีทางให้ผู้เยาว์เสียสิทธิหรือรับหน้าที่เพิ่มขึ้น จึงไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอม จากผู้แทนโดยชอบธรรมแต่ประการใด

ถ้าเป็นการให้ที่มีเงื่อนไข เช่น ก. ให้เงิน ข. ผู้เยาว์ 4,000 บาท โดย ก. กำหนดไว้ด้วยว่าให้ ข. จ่ายค่าเลี้ยงดูให้แก่ ก. เดือนละ 100 บาท เป็นเวลา 4 ปี ข. รับการให้ของ ก. โดยมีได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม การทำนิติกรรม ระหว่าง ก. กับ ข. เป็นโมฆียะ เพราะการให้เงินของ ก. แก่ ข. เป็นการให้ที่มีเงื่อนไข จึงต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมเสียก่อน

(2) นิติกรรมที่ทำให้ผู้เยาว์หลุดพ้นหน้าที่อันใดอันหนึ่ง เช่น ผู้เยาว์เป็นหนี้ นาย ก. ผู้เป็นอา 1,000 บาท นาย ก. ทำสัญญาปลดหนี้ให้แก่ผู้เยาว์ ผู้เยาว์สามารถทำนิติกรรมปลดหนี้ได้โดยลำพัง เพราะเป็นนิติกรรมที่ทำให้ผู้เยาว์หลุดพ้นจากหน้าที่ในการชำระหนี้

2. นิติกรรมที่ผู้เยาว์ต้องกระทำเองเฉพาะตัว มาตรา 23 “ผู้เยาว์อาจทำการใด ๆ ได้ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการต้องทำเองเฉพาะตัว” หมายความว่าผู้อื่นจะทำแทนไม่ได้ ผู้เยาว์ต้องทำเอง นิติกรรมที่จะต้องทำเองเฉพาะตัวนั้นพอแยกกล่าวได้ดังนี้ คือ

(1) การทำพินัยกรรม มาตรา 25 “ผู้เยาว์อาจทำพินัยกรรมได้เมื่อมีอายุ 15 ปีบริบูรณ์” หมายความว่า เด็กที่อายุ 15 ปีบริบูรณ์มีความรู้สึกผิดชอบที่จะแสดงเจตนาได้ ถ้าผู้เยาว์อายุยังไม่ครบ 15 ปีบริบูรณ์ทำพินัยกรรมผลจะทำให้พินัยกรรมนั้นเป็นโมฆะ ตามมาตรา 1703 “พินัยกรรมซึ่งบุคคลที่มีอายุยังไม่ครบ 15 ปีบริบูรณ์ทำขึ้นนั้นเป็นโมฆะ”

(2) การรับรองบุตร มาตรา 1547 “เด็กเกิดจากบิดามารดาที่มีได้สมรสกันจะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อบิดามารดาได้สมรสกันในภายหลัง หรือบิดาได้จดทะเบียนว่าเป็นบุตรหรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร” เช่น นาย ก. อายุ 19 ปี ได้เสียกับนาง ข. อายุ 17 ปี เกิดบุตร 1 คน คือเด็กชาย ค. ดังนี้ เด็กชาย ค. เกิดก่อน นาย ก. กับนาง ข. สมรสกัน เด็กชาย ค. จะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของนาย ก. ได้ต่อเมื่อนาย ก. กับนาง ข. สมรสกัน หรือนาย ก. จดทะเบียนว่าเป็นบุตร หรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร กรณีเช่นนี้ ถ้านาย ก. จดทะเบียนรับรองเด็กชาย ค. ให้เป็นบุตร นาย ก. ทำได้เองเฉพาะตัว ไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน

3. นิติกรรมที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีพเฉพาะตัว มาตรา 24 “ผู้เยาว์อาจทำการใด ๆ ได้ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการสมแก่ฐานะานุรูปแห่งตน และเป็นการอันจำเป็นในการดำรงชีพตามสมควร”

นิติกรรมที่ได้รับยกเว้นไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมตามมาตรา 24 นี้อยู่ภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ คือ

1. ต้องเป็นนิติกรรมที่จำเป็นในการดำรงชีพจริง ๆ อันขาดเสียไม่ได้ เช่น นาย ก. เป็นผู้เช่า และบ้านไกลโรงเรียน นาย ก. อาจซื้อจักรยานคันหนึ่งสำหรับใช้ ขับขี่ไปโรงเรียนโดยมิได้รับความยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองได้ และ

2. นิติกรรมที่จำเป็นในการดำรงชีพยังต้องสมแก่ฐานะานุรูป ตามตัวอย่างข้าง ค้น ถ้านาย ก. ผู้เช่าเป็นคนมีฐานะก็จะซื้อจักรยานขับขี่ไปโรงเรียนสักหนึ่งคัน ก็ เป็นการจำเป็นและสมควรแก่ฐานะ สัญญาซื้อขายจักรยานนี้ แม้นาย ก. จะมิได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก็สมบูรณ์มีผลตามกฎหมาย

ผู้เช่าทำการค้า ผู้เช่าอาจจะขออนุญาตผู้แทนโดยชอบธรรมทำการค้า ผู้ แทนโดยชอบธรรมอนุญาต ผู้เช่าสามารถทำนิติกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวพันกับกิจการ ค้านั้นเสมือนบุคคลบรรลุนิติภาวะ

มาตรา 27 “ผู้แทนโดยชอบธรรมอาจให้ความยินยอมแก่ผู้เช่าในการประก ะ กอบธุรกิจทางการค้าหรือธุรกิจอื่น หรือในการทำสัญญาเป็นลูกจ้างในสัญญาจ้าง แรงงานได้ ในกรณีที่ผู้แทนโดยชอบธรรมไม่ให้ความยินยอมโดยไม่มีเหตุผลอัน สมควร ผู้เช่าอาจร้องขอต่อศาลให้สั่งอนุญาตได้

ในความเกี่ยวพันกับการประกอบธุรกิจหรือการจ้างแรงงานตามวรรคหนึ่ง ให้ผู้เช่ามีฐานะเสมือนดังบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว

ถ้าการประกอบธุรกิจหรือการทำงานที่ได้รับความยินยอมหรือที่ได้รับ อนุญาตตามวรรคหนึ่ง ก่อให้เกิดความเสียหายถึงขนาดหรือเสื่อมเสียแก่ผู้เช่า ผู้ แทนโดยชอบธรรมอาจบอกเลิกความยินยอมที่ได้ให้แก่ผู้เช่าเสียได้ หรือในกรณีที่ ศาลอนุญาตผู้แทนโดยชอบธรรมอาจร้องขอต่อศาลให้เพิกถอนการอนุญาตที่ได้ให้ แก่ผู้เช่านั้นเสียได้

ในกรณีที่ผู้แทนโดยชอบธรรมบอกเลิกความยินยอมโดยไม่มีเหตุผลอัน สมควร ผู้เช่าอาจร้องขอต่อศาลให้เพิกถอนการบอกเลิกความยินยอมของผู้แทน โดยชอบธรรมได้

การบอกเลิกความยินยอมโดยผู้แทนโดยชอบธรรมหรือการเพิกถอนการ อนุญาตโดยศาล ย่อมทำให้ฐานะเสมือนดังบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้วของผู้เช่า สิ้นสุดลง แต่ไม่กระทบกระเทือนการใด ๆ ที่ผู้เช่าได้กระทำไปแล้วก่อนมีการบอก

เลิกความยินยอมหรือเพิกถอนการอนุญาต” เช่น ผู้เยาว์ได้รับอนุญาตให้ทำการค้า โดยตั้งร้านขายอาหาร ผู้เยาว์ยอมทำนิติกรรมซื้อขายเกี่ยวข้องกับการขายอาหารได้เอง เช่น ซื้อโต๊ะ เก้าอี้ เครื่องครัว ทำสัญญาว่าจ้าง... ฯลฯ ไม่จำเป็นต้องมาขออนุญาตผู้แทนโดยชอบธรรมเป็นราย ๆ ไปอีก

ข้อสังเกต เรื่องผู้เยาว์ทำการค้ำนั้นเมื่อผู้เยาว์ได้รับอนุญาตให้ทำการค้า หรือ การจ้างแรงงาน ผู้เยาว์มีฐานะเสมือนบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะเฉพาะในกิจการนั้น ๆ แต่ผู้เยาว์ยังเป็นผู้เยาว์อยู่นั่นเอง ไม่ใช่บรรลุนิติภาวะแล้ว

ตัวอย่าง นางสาวแดงอายุ 17 ปี ได้รับอนุญาตจากผู้แทนโดยชอบธรรมให้เปิดร้านขายอาหาร นางสาวแดงสามารถทำนิติกรรมการซื้อโต๊ะ เก้าอี้ พัดลม ทำสัญญาส่งปิ่นโตแก่ลูกค้า นางสาวแดงทำได้อย่างบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะ แต่ถ้านางสาวแดงมีความรักจะแต่งงานก็ยังคงต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมอยู่นั่นเอง

คนไร้ความสามารถ

คนไร้ความสามารถ คือ บุคคลวิกลจริตซึ่งถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถแล้วและจัดให้อยู่ในความอนุบาลของผู้อนุบาล (มาตรา 28) ฉะนั้น ถ้าฟังเพียงเป็นบุคคลวิกลจริตหากตรวจดูก็ยังไม่สามารถสั่งศาลว่าเป็นคนไร้ความสามารถ ย่อมไม่ถึงว่าบุคคลวิกลจริตนั้นเป็นคนไร้ความสามารถ แต่อย่างไรก็ตามบุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถนั้นกฎหมายก็ได้จำกัดความสามารถไว้เช่นกัน ดังที่บัญญัติในมาตรา 30 โดยเหตุนี้จึงได้แยกพิจารณาหลักกฎหมายเกี่ยวกับบุคคลทั้งสองประเภท ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 คนวิกลจริตที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ มาตรา 28
“บุคคลวิกลจริตผู้ใด ถ้าคู่สมรสก็ดี ผู้บุพการีกว่าคือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวดก็ดี ผู้สืบสันดานกล่าวคือ ลูก หลาน เหลน ลื้อ ก็ดี ผู้ปกครองหรือผู้พิทักษ์ก็ดี ผู้ซึ่งปกครองดูแลบุคคลนั้นอยู่ก็ดี หรือพนักงานอัยการก็ดี ร้องขอต่อศาลให้สั่งให้บุคคลวิกลจริตผู้นั้นเป็นคนไร้ความสามารถ ศาลจะสั่งให้บุคคลวิกลจริตผู้นั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้

บุคคลซึ่งศาลได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถตามวรรคหนึ่ง ต้องจัดให้อยู่ในความอนุบาล การแต่งตั้งผู้อนุบาล อำนาจหน้าที่ของผู้อนุบาลและการสิ้นสุดของความเป็นผู้อนุบาลให้เป็นไปตามบทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายนี้ คำสั่งของศาลตามมาตรา นี้ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา”

หลักเกณฑ์ของการเป็นคนไร้ความสามารถ จากมาตรา 28 นี้ พอจะแบ่งได้คือ

1. เป็นคนวิกลจริต เมื่อได้พิจารณาตามมาตรา 28 แล้วไม่ได้อธิบายไว้เลยว่า คนวิกลจริตหมายถึงใคร หรือหมายความว่าอะไร แต่หากดูตามความหมายอย่างตามธรรมดา ก็คือพวกสมองพิการ คือว่าจิตไม่ปกติ หรือที่เข้าใจง่าย ๆ ก็คือคนบ้านั่นเอง นอกจากคนบ้าพวกนี้แล้ว ยังเคยมีคำพิพากษาฎีกาตัดสินว่า คนวิกลจริตนั้นให้รวมไปถึงบุคคลที่มีอาการไม่ปกติ เพราะสติวิปลาส คือขาดความสำนึก ขาดความรำลึก ขาดความรู้สึกและขาดความรับผิดชอบ ซึ่งบุคคลดังกล่าวไม่สามารถประกอบกิจการงานของตนได้ ดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ 490/2509 (ประชุมใหญ่) ซึ่งศาลฎีกาโดยที่ประชุมใหญ่เห็นว่า คำว่า บุคคลวิกลจริต ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 29 นี้มิได้หมายเฉพาะถึงบุคคลผู้มีจิตผิดปกติ หรือตามที่เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นบ้า เที้ยวอาละวาด นั่งซืม หรือพูดเพ้อเจ้อโดยไม่มีเหตุผลเท่านั้น แต่หมายรวมถึงบุคคลที่มีอาการผิดปกติ เพราะสติวิปลาส คือ ขาดความรำลึก ขาดความรู้สึก และขาดความรับผิดชอบด้วย เพราะบุคคลดังกล่าวนี้ไม่สามารถประกอบกิจการงานของตนหรือกิจส่วนตัวของตนได้ทีเดียว

ปรากฏตามข้อเท็จจริงว่า นางสงวนป่วยเป็นโรคเนื้องอกในสมอง ต้องนอนอยู่บนเตียงตลอดเวลา มีอาการพูดไม่ได้ หูไม่ได้ยิน ตาทั้ง 2 ข้างมองไม่เห็น มีอาการอย่างคนไม่มีสติสัมปชัญญะใด ๆ ไร้ความสามารถที่จะดำเนินกิจการทุกสิ่งทุกอย่าง จึงถือได้ว่าเป็นบุคคลวิกลจริต ตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 29 แล้ว

นอกจากนี้ กรณีที่คนชราหรือคนสูงอายุหลายคนที่มีอายุมากเกิดอาการหลง ก็อาจถูกศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามารถได้ ดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ 74/2527 มารดาผู้ร้องและผู้คัดค้านมีอาการไม่รู้สึกตัวเอง ไม่รู้จักสถานที่และเวลาพูดจาไม่รู้เรื่อง

บ้างไม่รู้เรื่องบ้าง ซึ่งนายแพทย์เรียกอาการเช่นนี้ว่าสมองเสื่อมหรือวิกลจริตและไม่มีโอกาสที่จะรักษาให้หายได้ ทั้งเดินทางไปไหนไม่ได้อีกด้วย แสดงให้เห็นว่า มารดาผู้ร้องเป็นคนไม่มีสติสัมปชัญญะ ไร้ความสามารถที่จะดำเนินการทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองได้ พอถือได้ว่าเป็นบุคคลวิกลจริตตามความหมายของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 29 แล้ว (ดังคำพิพากษาฎีกาที่ 490/2509 ประชุมใหญ่)

หมายเหตุ คำพิพากษาฎีกาทั้งสองเรื่องตัดสินตามกฎหมายเก่า ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใหม่ มาตรานี้อยู่ที่มาตรา 28

แต่อย่างไรก็ดี การเป็นคนวิกลจริตที่จะเป็นเหตุให้ศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามารถนั้น นักกฎหมายหลายท่านได้ให้หลักและถือเป็นหลักปฏิบัติเลยว่า คนที่จะถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถนั้นต้องเป็นพวกวิกลจริตซึ่งมีอาการที่จะใช้ประกอบการพิจารณา 2 ประการ คือ

(1) ต้องเป็นอย่างมาก หมายความว่าเวลาเป็นถึงขนาดหมดสติทุกอย่าง พุศกันไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร คือไม่มีสติสัมปชัญญะ และ

(2) ต้องเป็นประจำ หมายถึง การเป็นวิกลจริตนั้นเป็นอยู่ประจำ คำว่าประจำไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นทุกวัน อาจจะ 4-5 เดือนเป็นหนก็ได้ แต่เวลาเป็นไม่รู้เลยว่าตัวเองทำอะไรลงไป คือขาดสติสัมปชัญญะ

2. ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ เพราะหากไม่มีคำสั่งของศาล คนวิกลจริตนั้นก็จะเป็นคนไร้ความสามารถที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างสมบูรณ์ จริงอยู่เพียงเป็นคนวิกลจริตกฎหมายก็ได้บัญญัติช่วยเหลืออยู่บ้าง แต่นับว่าไม่ถึงขนาดกฎหมายช่วยเหลือคนไร้ความสามารถ และเมื่อศาลสั่งให้คนใดเป็นคนไร้ความสามารถ ผลของการเป็นไร้ความสามารถเริ่มวันที่ศาลสั่ง ถึงแม้ในมาตรา 28 การเป็นคนไร้ความสามารถต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาก็ตาม เป็นเรื่องการปฏิบัติ แต่ผลของการเป็นคนไร้ความสามารถเริ่มวันที่ศาลสั่ง

ใครบ้างที่จะมีสิทธิร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถ มาตรา 28 “ผู้มีสิทธิในการร้องขอให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถได้แก่คู่สมรสก็ดี บุพการีก็ดี ผู้สืบสันดานก็ดี ผู้ปกครองหรือผู้พิทักษ์ก็ดี หรือผู้ซึ่งปกครองดูแล

บุคคลนั้นอยู่ที่ดี หรือพนักงานอัยการ” ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบุคคลที่จะมีสิทธิร้องขอ
ให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถนั้น แยกเป็น 6 ประเภทด้วยกัน

เมื่อมีผู้ร้องขอต่อศาล และศาลได้ทำการไต่สวนหรือสืบพยานตามคำร้องขอ
ให้ศาลสั่งคนวิกลจริตเป็นคนไร้ความสามารถนั้น ศาลต้องใช้ความระมัดระวัง
เพราะผลสำคัญของการเป็นคนไร้ความสามารถก็คือถูกตัดความสามารถในการใช้
สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลโดยสิ้นเชิง และการที่ศาลจะสั่งให้คนวิกลจริตเป็น
คนไร้ความสามารถนั้น ศาลจะสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือไม่อยู่ในดุลพินิจ
ของศาลอย่างเต็มที่ เพราะมาตรา 28 ได้บัญญัติว่า “...ศาลจะสั่งให้บุคคลผู้นั้น
เป็นคนไร้ความสามารถก็ได้”

และวรรค 3 ของมาตรา 28 “คำสั่งของศาลตามมาตรานี้ให้ประกาศในราช
กิจจานุเบกษา” คือ เมื่อศาลได้มีคำสั่งให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถแล้ว ให้
ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เพื่อเป็นการประกาศให้บุคคลภายนอกทั้งหลายทราบ
ทั่วกัน จะได้ไม่หลงเข้าทำนิติกรรมกับคนไร้ความสามารถ เพราะเมื่อทำแล้ว
นิติกรรมเป็นโมฆะ (มาตรา 29)

ผลตามกฎหมายของการเป็นคนไร้ความสามารถ ในประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ ได้บัญญัติถึงผลของการเป็นคนไร้ความสามารถไว้ดังต่อไปนี้ คือ

1. การจัดให้อยู่ในความอนุบาล

(ก) ใครบ้างเป็นผู้อนุบาล มาตรา 28 วรรคสอง “บุคคลซึ่งศาลได้สั่งให้
เป็นคนไร้ความสามารถตามวรรคหนึ่ง ต้องจัดให้อยู่ในความอนุบาล การแต่งตั้งผู้
อนุบาลให้เป็นไปตามบทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายนี้” จากประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 28 วรรคสอง จะเห็นได้ว่าการตั้งผู้อนุบาลเพื่อมาดูแล
แลคนไร้ความสามารถนั้น ต้องศาลตั้ง ซึ่งบัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ บรรพ 5 หรือลักษณะครอบครัว ซึ่งในการตั้งผู้อนุบาลมีบัญญัติในมาตรา
ดังต่อไปนี้

มาตรา 1569 “ผู้ใช้อำนาจปกครองเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตรใน
กรณีที่บุตรถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ ผู้ใช้
อำนาจปกครองย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์แล้วแต่กรณี”

มาตรา 1569/1 “ในกรณีที่ผู้เยาว์ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ และศาลมีคำสั่งตั้งบุคคลอื่นซึ่งมิใช่ผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครองเป็นผู้อนุบาล ให้คำสั่งนั้นมีผลเป็นการถอนผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครองที่เป็นอยู่ในขณะ นั้น

ในกรณีที่บุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะและไม่มีคู่สมรสถูกศาลสั่งให้เป็นคน ไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ ให้บิดามารดา หรือบิดาหรือมารดา เป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แล้วแต่กรณี เว้นแต่ศาลจะสั่งเป็นอย่างอื่น”

มาตรา 1463 “ในกรณีที่ศาลสั่งให้สามีหรือภริยาเป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ ภริยาหรือสามีย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้ มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอ และถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือ ผู้พิทักษ์ก็ได้”

(ข) อำนาจหน้าที่ของผู้อนุบาล ผู้อนุบาลของคนไร้ความสามารถ โดย หลักแล้วมีสิทธิและหน้าที่คล้าย ๆ กับผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครองที่มีต่อผู้ เยาว์ เช่น ควบคุมดูแลอุปการะเลี้ยงดู เน้นหนักในเรื่องการรักษาพยาบาล เพราะเป็น คนวิกลจริต นอกจากนี้แล้วผู้อนุบาลมีสิทธิจัดการทรัพย์สินแทนคนไร้ความสามารถ ได้อย่างวิญญูชน เช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครอง ผู้ปกครองจัดการทรัพย์สินแทนผู้ เยาว์ แต่กิจการบางอย่างทำไม่ได้ ต้องขออนุญาตจากศาลก่อนจึงจะทำได้ เช่น ขายที่ ดินแทนคนไร้ความสามารถเพื่อเอาเงินมารักษาตัวคนไร้ความสามารถทำไม่ได้ ต้อง ขออนุญาตจากศาลก่อน ตามมาตรา 1574

ข้อแตกต่าง ผู้ใช้อำนาจปกครองและผู้ปกครองมีอำนาจให้ความยินยอม ในการทำนิติกรรมของผู้เยาว์ได้ แต่ผู้อนุบาลของคนไร้ความสามารถไม่มีอำนาจให้ ความยินยอมคนไร้ความสามารถทำนิติกรรม เช่น นายคำคนไร้ความสามารถจะขาย แหวน นายเดชผู้อนุบาลจะให้ความยินยอมนายคำทำนิติกรรมการขายแหวนไม่ได้ ถ้าคนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยได้รับความยินยอมจากผู้อนุบาล นิติกรรมนั้น ตกเป็นโมฆียะอยู่นั่นเอง

2. การทำนิติกรรมของคนไร้ความสามารถ มาตรา 29 “การใด ๆ อัน บุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถได้กระทำการ การนั้นเป็นโมฆียะ”

จากมาตรา 29 นี้ การใด ๆ ในที่นี้หมายถึงนิติกรรมเท่านั้น ไม่ว่าจะนิติกรรมใด ๆ ก็ตามคนไร้ความสามารถทำลงเป็นโมฆียะทั้งสิ้น และไม่หมายถึงนิติเหตุ เพราะนิติเหตุนั้นจะเป็นโมฆียะไม่ได้ ดังนั้น นิติเหตุที่คนไร้ความสามารถก่อขึ้นย่อมจะต้องรับผิดเช่นเดียวกับเรื่องผู้เยาว์ ตัวอย่างการกระทำละเมิดของคนไร้ความสามารถ ตามมาตรา 429 ที่ว่า “บุคคลใดแม้ไร้ความสามารถเพราะเหตุเป็นผู้เยาว์หรือวิกลจริตก็จะต้องรับผิดในผลที่คนทำละเมิด...” เช่น กรณีคนไร้ความสามารถได้ทำแจกันในร้านขายของแตก เช่นนี้คนไร้ความสามารถก็ต้องรับผิดชดใช้ราคาค่าแจกันนั้นต่อเจ้าของร้านในการทำละเมิดของเขา จะอ้างว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นโมฆียะไม่ได้

พึงสังเกตว่าแม้ขณะทำนิติกรรมนั้นคนไร้ความสามารถมีจิตเป็นปกติ นิติกรรมนั้นก็ตกเป็นโมฆียะโดยผลของมาตรา 29

อนึ่ง นิติกรรมที่เป็นการต้องทำเองเฉพาะตัว เช่น กรณีของผู้เยาว์ กฎหมายก็มีได้บัญญัติยกเว้นไว้ในกรณีของคนไร้ความสามารถ จึงเห็นได้ว่าคนไร้ความสามารถไม่อาจกระทำการใด ๆ ได้เลย คนไร้ความสามารถทำนิติกรรมใด ๆ ในเวลาใด ๆ ผลเป็นโมฆียะทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ในการทำพินัยกรรม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1704 วรรคแรก “พินัยกรรมซึ่งบุคคลผู้ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถทำขึ้นนั้นเป็นโมฆะ”

หมายเหตุ การทำนิติกรรมของคนไร้ความสามารถไม่มีกฎหมายใดให้คนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยได้รับความยินยอมจากผู้อนุบาลได้เหมือนในเรื่องของผู้เยาว์ ดังนั้น ผู้อนุบาลจึงไม่มีอำนาจที่จะให้ความยินยอมคนไร้ความสามารถทำนิติกรรมได้ ถ้าคนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยได้รับความยินยอมจากผู้อนุบาล นิติกรรมนั้นก็ตกเป็น “โมฆียะ” อยู่แน่นอน

ส่วนที่ 2 คนวิกลจริตที่ยังไม่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ บุคคลวิกลจริตที่ศาลยังไม่ได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถย่อมอยู่ในฐานะเป็นผู้มีความสามารถเหมือนดังบุคคลธรรมดาทั่วไป เพราะมิได้มีการร้องขอตามกรณีของมาตรา 28 อย่างไรก็ตาม พึงเห็นได้ว่าบุคคลวิกลจริตแม้จะยังมิได้มีการสั่งให้เป็นคนไร้

ความสามารถ แต่พวกนี้ก็เป็นผู้ไม่สามารถรู้สึกผิดชอบ ไม่อาจบังคับการกระทำของตนเองได้อย่างเช่นคนธรรมดาทั่วไป กฎหมายจึงสมควรคุ้มครองคนพวกนี้ด้วย มิฉะนั้นแล้วจะเป็นช่องทางให้ผู้ไม่สุจริตทั้งหลายหลอกลวงหากินกับคนบ้าทั้งหลายได้

มาตรา 30 “การใด ๆ อันบุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถได้กระทำลง การนั้นจะเป็น โมฆียะต่อเมื่อได้กระทำในขณะที่บุคคลนั้นวิกลจริต และคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ได้รู้แล้วด้วยว่าผู้กระทำเป็นคนวิกลจริต”

แสดงว่า โดยหลักแล้วนิติกรรมที่คนวิกลจริตได้ทำลงย่อมสมบูรณ์ เพราะดังได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อศาลมิได้สั่งให้ผู้นั้นเป็นคนไร้ความสามารถแล้ว ย่อมต้องถือว่าผู้นั้นเป็นคนปกติธรรมดา จะเป็นโมฆียะต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่า

(1) นิติกรรมได้ทำขึ้นในขณะที่ผู้นั้นวิกลจริต กล่าวคือ ต้องแสดงให้เห็นว่าผู้นั้นได้ทำนิติกรรมขณะที่ไม่รู้รู้สึกผิดชอบบังคับตนเองไม่ได้ และ

(2) คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ได้รู้ยู่่าผู้นั้นเป็นคนวิกลจริต ทั้งนี้ต้องคุ้มครองบุคคลภายนอกด้วย เพราะคนภายนอกไม่อาจทราบก็ได้ว่าผู้ใดเป็นคนวิกลจริตหรือไม่ ด้วยเหตุนี้ ถ้าเขาไม่รู้เช่นนั้น นิติกรรมย่อมเป็นอันสมบูรณ์

นอกจากนี้ ในการทำพินัยกรรม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1704 วรรคสอง “พินัยกรรมซึ่งบุคคลผู้ถูกอ้างว่าเป็นคนวิกลจริต แต่ศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถทำขึ้นนั้นจะเป็นอันเสียเปล่าก็แต่เมื่อพิสูจน์ได้ว่าในเวลาที่ทำพินัยกรรมนั้น ผู้ทำจริตวิกลอยู่”

การสิ้นสุดของการเป็นคนไร้ความสามารถ มาตรา 31 “ถ้าเหตุที่ทำให้เป็นคนไร้ความสามารถได้สิ้นสุดไปแล้ว และเมื่อบุคคลผู้นั้นเองหรือบุคคลใด ๆ ดังกล่าวมาในมาตรา 28 ร้องขอต่อศาล ก็ให้ศาลสั่งเพิกถอนคำสั่งที่ให้เป็นคนไร้ความสามารถนั้น

คำสั่งของศาลตามมาตรานี้ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา”

การร้องขอให้ศาลถอดถอนนั้น นอกจากบุคคลตามมาตรา 28 มีสิทธิในการร้องขอต่อศาลแล้ว ตัวแทนคนไร้ความสามารถก็มีสิทธิร้องขอด้วย และเมื่อศาลสั่งแล้วการเป็นคนไร้ความสามารถก็สิ้นสุดในวันที่ศาลสั่ง ส่วนการประกาศในราช

กิจจานุเบกษานั้นเป็นการที่ต้องปฏิบัติ แต่ผลของการสิ้นสุดของการเป็นคนไร้ความสามารถตั้งแต่วันที่ศาลสั่ง

คนเสมือนไร้ความสามารถ

คนเสมือนไร้ความสามารถนั้นเป็นคนที่มีความบกพร่องบางประการ ทำให้ไม่สามารถทำกรงานของตนเองได้ หรือจัดกิจการไปในทางที่อาจจะเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว อาจถูกศาลสั่งเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้ ตามมาตรา 32 “บุคคลใดมีกายพิการ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือประพฤติดุร้ายสุ่อายเสเพลเป็นอาจิม หรือติดสุรายาเมา หรือมีเหตุอื่นใดทำนองเดียวกันนั้น จนไม่สามารถจะจัดทำกรงานโดยตนเองได้ หรือจัดกิจการไปในทางที่อาจจะเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว เมื่อบุคคลตามที่ระบุไว้ในมาตรา 28 ร้องขอต่อศาล ศาลจะสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้

บุคคลซึ่งศาลได้สั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถตามวรรคหนึ่งต้องจัดให้อยู่ในความพิทักษ์ การแต่งตั้งผู้พิทักษ์ให้เป็นไปตามบทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายนี้

ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการสิ้นสุดของความเป็นผู้ปกครองในบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายนี้มาใช้บังคับแก่การสิ้นสุดของการเป็นผู้พิทักษ์โดยอนุโลม

คำสั่งของศาลตามมาตรา นี้ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา”

หลักเกณฑ์ของการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ จากมาตรา 32 วรรคแรก ดังนี้ คือ

1. ต้องมีความบกพร่อง แยกได้เป็น 5 ประการ คือ

ก. กายพิการ คืออาการทางร่างกายนี้เอง อาจจะเป็นว่าร่างกายส่วนหนึ่งส่วนใดได้ขาดไปหรือไม่สมประกอบ เช่น คาบอด หูหนวก เป็นใบ้ ขาแขนขาด หรือเป็นอัมพาตง่อยเปลี้ยเสียขา เป็นต้น ซึ่งเหตุเหล่านี้อาจจะเกิดแต่กำเนิดหรือมาเกิดขึ้นในภายหลังเพราะการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเพราะความชราหรือเกิดจากอุบัติเหตุหรือภัยสงคราม ทำให้กายพิการได้

ข. จิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ คือ จิตใจไม่ปกติ เป็นโรคจิตแต่ไม่ถึงกับวิกลจริต คือ มีเวลาที่รู้สึกผิดชอบธรรมดา แต่บางครั้งก็เลอะเลือนไปบ้าง

ค. ประพฤติสุรุษสุร้ายเสเพลเป็นอาจิม หมายถึง คนที่มีนิสัยใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างไม่มีประโยชน์ เกินกว่ารายได้ที่ได้รับและเป็นอาจิม ถือเป็นประจำ

ง. เป็นคนติดสุรายาเมา คือ คนที่เสพสุราหรือพวกมึนเมา เช่น ผีนกัญชา เฮโรอีน แอลเอสดี (L.S.D.) เสพไปแล้วก็ต้องเสพเป็นนิจสิน ซึ่งขาดเสียมิได้ ถ้าไม่ได้เสพก็อาจจะอาละวาดก็ได้

จ. มีเหตุอื่นใดทำนองเดียวกันนั้น เป็นการอู้อ้อช่องว่างเพราะถ้าบุคคลนั้นไม่ใช้กายพิการหรือจิตฟื้นฟูเพื่อนไม่สมประกอบ ประพฤติสุรุษสุร้าย เสเพลเป็นอาจิม หรือติดสุรายาเมา แต่อาจจะเป็นพวกหลงใหล หรือเป็นโรคประจำตัว จนไม่สามารถทำการงานของตนเองหรือจัดการเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว

2. การที่บุคคลนั้นมีเหตุบกพร่องประการใดประการหนึ่งใน 5 ประการนั้น และไม่สามารถจัดการงานโดยตนเองได้ หรือจัดกิจการไปในทางที่อาจจะเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว

3. ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ บุคคลเหล่านั้นแม้จะมีเหตุบกพร่องตามที่กฎหมายระบุไว้ และไม่สามารถทำการงานของตนเองได้ หรือจัดกิจการไปในทางที่อาจจะเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว บุคคลนั้นก็ยังไม่เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ก็ย่อมมีสิทธิและหน้าที่อย่างบุคคลธรรมดา ดังนั้น การเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถเริ่มตั้งแต่วันที่ศาลสั่งไม่ใช่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ผู้มีสิทธิร้องขอ ผู้มีสิทธิร้องขอให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ คือ บุคคลตามมาตรา 28 ซึ่งได้แก่ คู่สมรส ผู้บุพการี กล่าวคือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวดก็ดี ผู้สืบสันดาน กล่าวคือ ลูก หลาน เหลน ลื้อก็ดี ผู้ปกครองหรือผู้พิทักษ์ก็ดี ผู้ซึ่งปกครองดูแลบุคคลนั้นอยู่ก็ดี หรือพนักงานอัยการก็ดี ซึ่งบุคคลดังกล่าวได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องผู้มีสิทธิร้องขอให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถ

การร้องขอให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ มาตรา 33 “ในคดีที่มีการร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถเพราะวิกลจริต ถ้าทางพิจารณาได้ความว่าบุคคลนั้นไม่วิกลจริตแต่มีจิตฟื้นฟูไม่สมประกอบ เมื่อศาล

เห็นสมควรหรือเมื่อมีคำขอของคู่ความหรือของบุคคลตามที่ระบุไว้ในมาตรา 28 ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้ หรือในคดีที่มีการร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถเพราะมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ถ้าทางพิจารณาได้ความว่าบุคคลนั้นวิกลจริต เมื่อมีคำขอของคู่ความหรือของบุคคลตามที่ระบุไว้ในมาตรา 28 ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้” จากมาตรา 33 จะเห็นได้ว่าการร้องขอให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถ ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้ หรือถ้ามีการร้องขอให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถเพราะมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้

ใครบ้างเป็นผู้พิทักษ์ มาตรา 32 วรรคสอง บัญญัติถึงการแต่งตั้งผู้พิทักษ์ให้
เป็นไปตามบทบัญญัติ บรรพ 5 คือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะครอบครัว ซึ่งให้ใช้หลักเกณฑ์ด้วยกันกับการแต่งตั้งผู้อนุบาลดูแลคนไร้ความสามารถ
ไปคู่ได้จากหัวข้อ **ใครบ้างเป็นผู้อนุบาล** ซึ่งใช้หลักเดียวกัน

อำนาจหน้าที่ผู้พิทักษ์ คนเสมือนไร้ความสามารถไม่ใช่คนวิกลจริต ดังนั้น
กฎหมายจึงไม่ได้จำกัดความสามารถมากเหมือนคนไร้ความสามารถ ผู้พิทักษ์จึงมี
หน้าที่ควบคุมดูแลและคุ้มครองคนเสมือนไร้ความสามารถเท่านั้น แต่โดยหลักทั่วไป
ผู้พิทักษ์ไม่มีอำนาจทำการแทนคนเสมือนไร้ความสามารถ ต้องให้คนเสมือนไร้
ความสามารถกระทำเอง โดยบางกรณีที่เข้าตามมาตรา 34 ต้องได้รับความยินยอม
จากผู้พิทักษ์ก่อน ถ้าไม่ได้รับความยินยอมนิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆียะ ดังนั้น จะ
เห็นได้ว่าผู้พิทักษ์มีหน้าที่ให้ความยินยอมในการทำนิติกรรมบางอย่างที่ระบุไว้ใน
มาตรา 34 และถ้าคนเสมือนไร้ความสามารถทำนิติกรรมปราศจากความยินยอม
นิติกรรมนั้น ๆ ตกเป็นโมฆียะ ผู้พิทักษ์มีสิทธิบอกล้างหรือให้สัตยาบันได้

การทำนิติกรรมของคนเสมือนไร้ความสามารถ หลักในเรื่องความสามารถ
ของคนเสมือนไร้ความสามารถนั้น โดยหลักแล้วคนเสมือนไร้ความสามารถทำนิติ
กรรมต่างๆ ได้ และมีผลสมบูรณ์ด้วย เพราะเขายังไม่ถึงขั้นเป็นบ้า เป็นแต่เพียงคน
ที่มีเหตุบกพร่องบางประการจนไม่สามารถจัดทำทำงานของตนเองได้ ฉะนั้น
กฎหมายจึงให้สิทธิเขาทำนิติกรรมต่าง ๆ ได้ตามความพอใจของเขา แต่มีข้อยกเว้น

ในกิจการบางอย่างดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 34 คือ เมื่อคนเสมือนไร้ความสามารถ จะทำนิติกรรมเหล่านี้แล้ว ต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อน มาตรา 34 “คนเสมือนไร้ความสามารถนั้นต้องได้รับความยินยอมของผู้พิทักษ์ก่อนแล้วจึงจะทำการอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ได้

- (1) นำทรัพย์สินไปลงทุน
- (2) รับคืนทรัพย์สินที่ไปลงทุน ต้นเงินหรือทุนอย่างอื่น
- (3) กู้ยืมหรือให้กู้ยืมเงิน ยืมหรือให้ยืมสังหาริมทรัพย์อันมีค่า

ถ้ามีกรณีอื่นใดนอกจากที่กล่าวในวรรคหนึ่ง ซึ่งคนเสมือนไร้ความสามารถ อาจจัดการไปในทางเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สินของตนเองหรือครอบครัว ในการสั่งให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถหรือเมื่อผู้พิทักษ์ร้องขอในภายหลัง ศาลมีอำนาจสั่งให้คนเสมือนไร้ความสามารถนั้นต้องได้รับความยินยอมของผู้พิทักษ์ก่อน จึงจะทำการนั้นได้

ในกรณีที่คนเสมือนไร้ความสามารถไม่สามารถจะทำการอย่างหนึ่งอย่างใดที่กล่าวมาในวรรคหนึ่งหรือวรรคสองได้ด้วยตนเองเพราะเหตุมีกายพิการหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ศาลจะสั่งให้ผู้พิทักษ์เป็นผู้มีอำนาจกระทำการนั้นแทนคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้ ในกรณีเช่นนี้ให้นำบทบัญญัติที่เกี่ยวกับผู้อนุบาลมาใช้บังคับแก่ผู้พิทักษ์โดยอนุโลม

คำสั่งของศาลตามมาตรา นี้ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา
การใดกระทำลงโดยฝ่าฝืนบทบัญญัติมาตรา นี้ การนั้นเป็นโมฆียะ”

มาตรา 34 วรรคท้าย “การใดกระทำลงโดยฝ่าฝืนบทบัญญัติมาตรา นี้ การนั้นเป็นโมฆียะ” หมายความว่าผู้พิทักษ์เป็นผู้ให้ความยินยอมแก่คนเสมือนไร้ความสามารถในการทำนิติกรรมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 34 (1)-(11) นิติกรรมนั้นจึงจะมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย แต่ถ้านิติกรรมดังกล่าวนั้นคนเสมือนไร้ความสามารถกระทำลงไปโดยปราศจากความยินยอมของผู้พิทักษ์ ย่อมมีผลเป็นโมฆียะ (คือนิติกรรมนั้นยังสมบูรณ์อยู่จนกว่าจะถูกบอกล้าง) ซึ่งผู้มีสิทธิบอกล้างหรือให้สัตยาบันก็คือผู้พิทักษ์นั่นเอง

ข้อสังเกต ในเรื่อง**การทำพินัยกรรม** ไม่มีกฎหมายบัญญัติถึงว่าคนเสมือนไร้ความสามารถทำพินัยกรรมมีผลอย่างไร เช่นเดียวกับคนไร้ความสามารถ และการทำพินัยกรรมนี้ก็ไม่ใช่ข้อยกเว้น มาตรา 34 ในข้อ (1)-(11) นี้เลย ดังนั้นคนเสมือนไร้ความสามารถย่อมทำพินัยกรรมได้สมบูรณ์โดยลำพังตนเอง

ความสิ้นสุดของการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ฐานะเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถนั้นก่อตั้งขึ้นโดยคำสั่งของศาล ดังนั้นการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถสิ้นสุดลง ก็ต้องมีคำสั่งของศาลถอนคำสั่งที่ได้สั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถด้วย ซึ่งมาตรา 36 “ถ้าเหตุที่ศาลได้สั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถได้สิ้นสุดไปแล้ว ให้นำบทบัญญัติมาตรา 31 มาใช้บังคับโดยอนุโลม” จะเห็นได้ว่าการสิ้นสุดการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถให้บังคับตามมาตรา 31 เช่นเดียวกับการสิ้นสุดของการเป็นคนไร้ความสามารถ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

การสิ้นสุดของการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถนั้น พอแยกได้ดังนี้ คือ

1. ย่อมสิ้นสุดลงเมื่อคนเสมือนไร้ความสามารถได้ตายลง
2. กรณีที่คนเสมือนไร้ความสามารถมีอาการวิกลจริตหนักขึ้น จนถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ
3. โดยเหตุที่ความบกพร่องของคนเสมือนไร้ความสามารถได้หมดสิ้นไปจนสามารถจัดทำงานของตนเองได้ เช่น ประพฤติตัวเป็นคนดี ไม่สุรุ่ยสุร่ายเสเพล เป็นอาจิมหรือหายจากจิตฟั่นเฟือน เป็นต้น ก็อาจร้องขอต่อศาลให้ถอนคำสั่งที่ได้สั่งเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถนั้นได้

และคำสั่งของศาลที่ถอนคำสั่งเดิมที่ให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถนี้ต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาด้วย

2. นิติบุคคล (Juristic Persons)

การที่กฎหมายได้บัญญัติให้นิติบุคคลมีสิทธิและหน้าที่แยกออกมาเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากบุคคลธรรมดาที่รวมเข้ากันเป็นหมู่คณะ หรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในทรัพย์สินกองนั้นหรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในกิจการนั้นก็เพื่อประโยชน์แก่บุคคลที่รวมกันเข้าเป็นหมู่คณะ หรือที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือกิจการนั้น ที่ไม่ต้องไปจัดการหรือมีหน้าที่รับผิดชอบการใด ๆ ในนามของตนเองในการ

ทำงานให้แก่นิติบุคคล เพราะนิติบุคคลนั่นเองจะเป็นผู้รับผิดชอบอันเนื่องมาจากการมีสภาพบุคคล นอกจากนี้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ กิจการบางอย่างมนุษย์ไม่สามารถทำได้ด้วยตัวคนเดียว หรือแม้บางทีอาจจะทำได้ แต่ก็ไม่ดีเท่าคนหลายคนช่วยกันทำ ดังนั้น การรวมกันเป็นหมู่คณะจึงมีความจำเป็นมาก และแม้มนุษย์จะรวมกันเป็นหมู่คณะได้จริงก็ตาม แต่การรวมกันเช่นนั้นโดยไม่มีสิทธิและหน้าที่แยกออกมาต่างหากจากบุคคลที่รวมเข้ากันนั้นจะทำให้การดำเนินงานไม่มีความสะดวก กล่าวคือ จะทำการใด ๆ ในนามของหมู่คณะก็ไม่ได้ เพราะไม่มีสภาพบุคคล ดังนั้น กฎหมายจึงได้บัญญัติขึ้นมาให้หมู่คณะนี้สามารถมีสิทธิและหน้าที่แยกได้ต่างหากจากบุคคลธรรมดา โดยเรียกว่า นิติบุคคล

ฉะนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า นิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมายที่สมมุติขึ้นมาและรับรองให้มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา กล่าวคือ นิติบุคคลสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินได้ ถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินได้ เป็นลูกหนี้หรือเจ้าหนี้ได้ เป็นโจทก์หรือจำเลยได้ ฯลฯ

ประเภทต่าง ๆ ของนิติบุคคล นิติบุคคลนั้นมีขึ้นได้อย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากนิติบุคคลเป็นบุคคลตามกฎหมาย และในเรื่องนี้มาตรา 65 ก็ได้วางหลักไว้ว่า "นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น"

1. ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จะมีบัญญัติให้เป็นนิติบุคคลหลายประการ เช่น มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล (มาตรา 122) หรือสมาคมที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล (มาตรา 83) ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเมื่อได้จดทะเบียนตามบทบัญญัติแห่งลักษณะนี้แล้ว ท่านจัดว่าเป็นนิติบุคคล (มาตรา 1015) เป็นต้น

2. ตามกฎหมายอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 มาตรา 18 ได้กำหนดให้สหกรณ์ที่จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิก กำหนดให้มีซังโรมันคาทอลิกเป็นนิติบุคคล พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490 มาตรา 5 ให้มัสยิดซึ่งได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วเป็นนิติบุคคล หรือมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นนิติบุคคลตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2514 หรือ

ให้รวมท้องที่หลาย ๆ อำเภอ ตั้งขึ้นเป็นจังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ส่วนอำเภอนั้น ไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคล เพราะไม่มีกฎหมายใดกำหนดให้เป็นนิติบุคคล หรือ พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ซึ่งได้จัดแบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ประเภท คือ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร ได้บัญญัติให้เทศบาลเป็นทบวงการเมือง ฉะนั้น จึงทำให้เทศบาลมีสภาพเป็นนิติบุคคล หรือมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 ได้กำหนดให้กรุงเทพมหานคร เป็นทบวงการเมือง มีฐานะเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นนครหลวง ดังนั้น กรุงเทพมหานครจึงมีฐานะเป็นนิติบุคคล เป็นต้น

โดยสรุป สิ่งใดจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่ก็ต้องดูว่ามีกฎหมายให้อำนาจไว้หรือไม่ หรือได้บัญญัติให้เป็นนิติบุคคลหรือไม่ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือตามกฎหมายอื่น

สิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคล โดยเหตุที่นิติบุคคลเป็นบุคคลประเภทหนึ่ง ตามกฎหมาย ฉะนั้น นิติบุคคลจึงมีสิทธิและหน้าที่และมีสิ่งประกอบสภาพบุคคล เช่น ชื่อ สัญชาติ และภูมิลำเนาได้อย่างบุคคลธรรมดา อย่างไรก็ตาม นิติบุคคลเป็นเพียงบุคคลที่กฎหมายสมมุติขึ้นเพื่อประกอบกิจการอันใดตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้น ทั้งเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจอย่างมนุษย์ กฎหมายจึงจำกัดสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลแยกเป็นสาระสำคัญได้ 2 ประการ คือ

1. **สิทธิและหน้าที่ภายในขอบวัตถุประสงค์** มาตรา 66 “นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น ภายในขอบแห่งอำนาจหน้าที่หรือตามวัตถุประสงค์ซึ่งได้บัญญัติหรือกำหนดไว้ในกฎหมายข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง” ซึ่งหมายความว่า นิติบุคคลที่ได้ระบุไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อการใด กฎหมายจำกัดให้มีสิทธิและหน้าที่เกี่ยวกับการนั้นเท่านั้น จะทำการอื่นใดนอกขอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ไม่ได้ เช่น สมาคมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ย่อมไม่มีสิทธิที่จะดำเนินการเกี่ยวกับการศาสนาหรือการเมือง ฯลฯ

2. **สิทธิและหน้าที่ซึ่งว่าโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา** มาตรา 67 “ภายใต้บังคับมาตรา 66 นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคล

ธรรมดาเท่านั้น” เหตุที่กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนี้ก็เพราะเหตุว่า นิติบุคคลเป็นบุคคลที่กฎหมายสมมุติขึ้น ไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา เช่น ไม่อาจที่จะทำการสมรส ไม่มีหน้าที่รับราชการทหาร ไม่มีสิทธิทางการเมือง ฯลฯ

การจัดการนิติบุคคล ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นิติบุคคลเป็นสิ่งไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่สามารถที่จะแสดงเจตนาหรือทำการใดโดยตนเองได้ มาตรา 70 วรรคสอง “ความประสงค์ของนิติบุคคลย่อมแสดงออกโดยผู้แทนของนิติบุคคล” กิจการของนิติบุคคลจึงจำเป็นต้องมีบุคคลธรรมดาเป็นผู้แทนในการดำเนินงาน ซึ่งจะได้พิจารณาออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. **ผู้แทนนิติบุคคล** ผู้แทนของนิติบุคคลอาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ตามความเหมาะสม เช่น รัฐมนตรีเป็นผู้แทนของกระทรวง เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดวาอาราม หุ่นส่วนหรือหุ่นส่วนผู้จัดการเป็นผู้แทนห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว กรรมการเป็นผู้แทนของบริษัทจำกัด เป็นต้น

2. **อำนาจของผู้แทนนิติบุคคล** โดยปกติแล้วผู้แทนของนิติบุคคลจะมีอำนาจอย่างไรบ้างนั้น มักจะถูกกำหนดลงไว้ในข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้งนิติบุคคลแล้ว หรือจะถูกระบุลงไว้ในกฎหมายพิเศษที่จัดตั้งนิติบุคคลนั้น เมื่อผู้แทนได้จัดการอย่างใดให้แก่นิติบุคคลภายในขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้นได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น นิติบุคคลนั้นก็จะต้องรับผิดชอบ ทั้งนี้ตามมาตรา 76 วรรคแรก “ถ้าการกระทำตามหน้าที่ของผู้แทนของนิติบุคคลหรือผู้มีอำนาจทำการแทนนิติบุคคลเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น นิติบุคคลนั้นต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น แต่ไม่สูญเสียสิทธิที่จะไล่เบี้ยเอาแก่ผู้ก่อความเสียหาย”

แต่อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มีผู้จัดการหลายคนและไม่ได้มีข้อกำหนดไว้เป็นประการอื่นในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งหรือมิได้บัญญัติไว้เป็นประการอื่นในกฎหมายพิเศษจัดตั้งนิติบุคคล การจะทำความตกลงต่าง ๆ ในทางอำนาจกิจการของนิติบุคคลนั้นจะต้องเป็นไปตามเสียงข้างมากในหมู่ผู้จัดการทั้งหลายด้วยกัน ตามมาตรา 71 “ในกรณีที่นิติบุคคลมีผู้แทนหลายคน การดำเนินกิจการของนิติบุคคลให้เป็นไปตามเสียงข้างมากของผู้แทนของนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะได้มีข้อกำหนดไว้เป็นประการอื่นในกฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้ง”

อำนาจต่าง ๆ ของผู้จัดการในการดำเนินกิจการให้แก่บุคคลนั้นอาจมีการเปลี่ยนตัวผู้แทน หรืออาจถูกจำกัดหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ในระหว่างที่ดำเนินกิจการอยู่ ทั้งนี้ไม่ว่าด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม และเมื่ออำนาจของผู้จัดการได้ถูกจำกัดหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ถ้าผู้จัดการคนนั้นเกิดทุจริตกระทำการตามอำนาจเดิม ซึ่งอำนาจนั้นสมมุติว่าได้ถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ดังนั้นเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น นิติบุคคลนั้นจะปฏิเสธความรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตได้หรือไม่ สำหรับเรื่องนี้มาตรา 72 บัญญัติขึ้นมาเพื่อให้ความคุ้มครองประโยชน์แก่บุคคลภายนอกที่ทำการติดต่อกับนิติบุคคลโดยสุจริต โดยถ้ารู้ถึงข้อจำกัดหรือเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้จัดการนั้นแล้ว แต่ก็ยังมาเข้าทำการผูกพันด้วย ต่อมาเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นบุคคลภายนอกนั้นก็จะเรียกร้องเอาค่าเสียหายจากนิติบุคคลย่อมไม่ได้ ทั้งนี้เพราะถือว่าบุคคลภายนอกนั้นไม่สุจริตเสียแล้ว และมาตรา 72 ก็ได้บัญญัติขึ้นมาเพื่อให้ความคุ้มครองแก่บุคคลภายนอกที่สุจริตเท่านั้น โดยบัญญัติไว้ว่า “การเปลี่ยนตัวผู้แทนของนิติบุคคลหรือการจำกัดหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้แทนของนิติบุคคลให้มีผลต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งแล้ว แต่จะยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริตมิได้”

ตัวอย่าง บริษัทจำกัดแห่งหนึ่งได้วางข้อบังคับไว้ว่า อนุญาตให้กรรมการของบริษัทคนใดคนหนึ่งก็ได้มีอำนาจสั่งจ่ายเงินจากธนาคารโดยไม่ต้องสั่งจ่ายพร้อมกันทุกคน แล้วต่อมาบริษัทนี้ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบังคับเสียใหม่ว่า ในการสั่งจ่ายเงินจากธนาคาร กรรมการบริษัทต้องสั่งจ่ายพร้อมกันหมดทุกคนจึงจะสั่งจ่ายได้ คนใดคนหนึ่งจะสั่งจ่ายเพียงผู้เดียวไม่ได้ ดังนี้ถ้ากรรมการบริษัทคนใดคนหนึ่งไปสั่งจ่ายเงินจากธนาคารเพียงคนเดียวเหมือนก่อนและธนาคารก็ได้จ่ายเงินให้ไปโดยไม่ทราบถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้น แม้กรรมการบริษัทคนนั้นจะเอาเงินนั้นไปใช้สอยเป็นประโยชน์ส่วนตัวจนเกิดความเสียหายแก่บริษัท ธนาคารก็ไม่ต้องรับผิดชอบแต่ประการใด เพราะได้จ่ายเงินไปโดยสุจริต ย่อมได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 72 นี้ แต่ถ้าธนาคารได้รู้ถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้นแล้ว แต่ก็ยังจ่ายเงินให้แก่กรรมการบริษัทคนนั้นไป ดังนั้น ย่อมเรียกได้ว่าธนาคารไม่สุจริต ธนาคารจึงไม่ได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 72 นี้

8. ความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคล กิจการต่าง ๆ ซึ่งผู้แทนนิติบุคคลได้กระทำไปนั้น หากเป็นการกระทำตามอำนาจหน้าที่ที่ตนมีอยู่ และการกระทำนั้นก็อยู่ในขอบเขตแห่งวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลแล้ว นิติบุคคลจำเป็นต้องผูกพันต่อบุคคลภายนอกในการที่จะปฏิบัติตามข้อผูกพันที่ผู้แทนได้กระทำไป และในขณะเดียวกันถ้าเกิดความเสียหายขึ้นแก่บุคคลภายนอกเพราะผู้แทนได้ก่อให้เกิดขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่ นิติบุคคลก็ย่อมต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกด้วย เช่น นาย ก. เป็นกรรมการของบริษัทประกันชีวิตแห่งหนึ่ง ได้ขั้บรณนค์ของบริษัทเพื่อไปทำการติดต่อกับผู้เอาประกันชีวิตตามหน้าที่ และในระหว่างขั้บรณนค์ไปนั้นได้ชนนาย ข. นาย ข. ได้รับบาดเจ็บ ในกรณีเช่นนี้ บริษัทประกันชีวิตจะปฏิเสธความรับผิดชอบไม่ได้ จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ นาย ข. ไป อย่างไรก็ตาม บริษัทก็สามารถที่จะไปไล่เบี้ยเอาแก่ผู้เป็นต้นเหตุทำความเสียหายได้ในภายหลัง ตามมาตรา 76 วรรคแรก “ถ้าการกระทำตามหน้าที่ของผู้แทนของนิติบุคคลหรือผู้มีอำนาจทำการแทนนิติบุคคลเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น นิติบุคคลนั้นต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้นแต่ไม่สูญเสียสิทธิที่จะไล่เบี้ยเอาแก่ผู้ก่อความเสียหาย” ฉะนั้น ตามตัวอย่างข้างต้น บริษัทจึงมีสิทธิที่จะไล่เบี้ยเอาแก่นาย ก. ผู้เป็นต้นเหตุทำความเสียหายได้

ถ้ากิจการที่ผู้แทนกระทำไปนั้นอยู่นอกเหนือวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลจึงไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำนั้น แต่ผู้ที่จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายให้แก่บุคคลที่ได้รับความเสียหายนั้นคือ บรรดาผู้แทนที่ได้ออกเสียงลงมติให้ทำการเช่นนั้น รวมทั้งบรรดาผู้แทนที่ได้ลงมือกระทำการนั้น ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 76 วรรคท้ายว่า “ถ้าความเสียหายแก่บุคคลอื่นเกิดจากการกระทำที่ไม่อยู่ในขอบวัตถุประสงค์หรืออำนาจหน้าที่ของนิติบุคคล บรรดาบุคคลดังกล่าวตามวรรคหนึ่งที่ได้เห็นชอบให้กระทำการนั้นหรือได้เป็นผู้กระทำการดังกล่าวต้องร่วมกันรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้ได้รับความเสียหาย นั้น”

ตัวอย่าง ผู้จัดการห้างหุ้นส่วนสามัญที่ทำการค้ำนอกวัตถุประสงค์ของห้างเมื่อไม่ปรากฏว่าได้ทำไปในฐานะเป็นตัวแทนของหุ้นส่วนอื่น หรือผู้เป็นหุ้นส่วนอื่นมีส่วนได้เสียในกิจการนั้นแล้ว ผู้เป็นหุ้นส่วนอื่นนั้นก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกด้วย ผู้ที่ต้องรับผิดชอบก็คือผู้จัดการที่กระทำการนอกวัตถุประสงค์ของห้างหุ้นส่วน

เช่น บริษัทค้ำน้ำตาลจำกัด ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการค้ำน้ำตาล แต่กรรมการได้ลงมติให้ทำสัญญาซื้อขายเปลือกไว้เป็นจำนวนมากเพื่อขายเอากำไรในเวลาที่จะขึ้นราคา ครั้นข้าวเปลือกลดราคาลง กรรมการกลับปฏิเสธสัญญาเสีย ดังนั้นบริษัทค้ำน้ำตาล จำกัดไม่ต้องรับผิดชอบ เพราะกิจการนั้นอยู่นอกวัตถุประสงค์ของบริษัท แต่กรรมการทุกคนที่ลงมติให้สัญญาซื้อขายเปลือกนั้นและกรรมการผู้ทำสัญญาต้องรับผิดชอบกันใช้ค่าสินไหมทดแทนการเสียหายให้แก่เจ้าของข้าวเปลือก

ภูมิลำเนาของนิติบุคคล เนื่องจากนิติบุคคลเป็นบุคคลที่สมมุติขึ้นตามกฎหมาย จึงแตกต่างไปจากบุคคลธรรมดา และเราไม่สามารถที่จะทราบได้ว่ามีภูมิลำเนาอยู่ ณ ที่ใด ดังนั้น มาตรา 68 และมาตรา 69 จึงได้กำหนดภูมิลำเนาของนิติบุคคลไว้ดังนี้

มาตรา 68 “ภูมิลำเนาของนิติบุคคล ได้แก่ถิ่นอันเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่หรือถิ่นอันเป็นที่ตั้งที่ทำการหรือถิ่นที่ได้เลือกเอาเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการตามข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง”

มาตรา 69 “ในกรณีที่นิติบุคคลมีที่ตั้งที่ทำการหลายแห่งหรือมีสำนักงานสาขา ให้ถือว่าถิ่นอันเป็นที่ตั้งของที่ทำการหรือของสำนักงานสาขาเป็นภูมิลำเนาในส่วน กิจการอันได้กระทำ ณ ที่นั้นด้วย”

จากมาตราทั้งสองพอแยกภูมิลำเนาของนิติบุคคลออกเป็น

1. ถิ่นที่สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ หรือที่ตั้งที่ทำการตั้งอยู่ โดยปกติแล้วภูมิลำเนาของนิติบุคคลได้แก่ถิ่นที่สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ หรือที่ตั้งที่ทำการตั้งอยู่ ซึ่งถิ่นที่สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ หรือที่ตั้งที่ทำการตั้งอยู่นั้น คือถิ่นซึ่งเป็นที่บัญชาการหรือจัดกิจการของนิติบุคคล

2. ถิ่นที่เลือกเอาเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการตามข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง นอกจากนิติบุคคลจะมีถิ่นที่สำนักงานใหญ่หรือที่ตั้งที่ทำการตั้งอยู่เป็นภูมิลำเนาแล้ว มาตรา 68 ยังได้กำหนดให้นิติบุคคลสามารถมีภูมิลำเนาเฉพาะการได้อีกด้วย ถ้าในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งได้เลือกเอาไว้แล้ว

3. ถิ่นที่สาขาสำนักงานอันควรจัดเป็นภูมิลำเนา เฉพาะในส่วนกิจการอันทำ ณ ที่นั้น โดยปกตินิติบุคคลที่มีกิจการใหญ่โต มักจะมีสาขาอยู่ในที่ต่าง ๆ เพื่อขยายกิจการของตน ดังนั้นหากกิจการที่กระทำในสาขานั้นมีลักษณะที่ดำเนินกิจการ

สมบูรณ์ลำพังตัวได้ก็อาจถือว่าถิ่นที่ตั้งสำนักงานสาขานั้นเป็นภูมิลำเนาในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการที่สาขานั้นดำเนินการ หรือบริษัทที่มีสำนักงานใหญ่อยู่ในต่างประเทศ แต่มาตั้งสาขาทำการค้าในประเทศไทย อาจถือว่ามีภูมิลำเนาในประเทศไทย สำหรับกิจการที่ได้กระทำในประเทศไทย ตามมาตรา 69

คำพิพากษาฎีกาที่ 279/2513 ฟ้องกล่าวว่า ฟ้องธนาคารไทยพัฒนา จำกัด สาขาวัดศีก แม้จะไม่ได้ความว่าธนาคารสาขานั้นเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ถือว่าฟ้องธนาคารไทยพัฒนาจำกัดนั่นเอง เพราะบริษัทจำกัดนั้น นอกจากสำนักงานแห่งใหญ่แล้ว จะมีสำนักงานสาขาที่ใดอีกก็ได้ และสาขาของบริษัทใดก็คือส่วนหนึ่งของบริษัทนั้นนั่นเอง ไม่ต้องจดทะเบียนให้สาขาเป็นบริษัทขึ้นอีก

การสิ้นสภาพนิติบุคคล นิติบุคคลที่กฎหมายสมมุติขึ้นให้มีสิทธิและหน้าที่ภายในขอบวัตถุประสงค์ของตนไม่มีตัวตนและไม่มีชีวิตจิตใจ ดังนั้นการสิ้นสภาพนิติบุคคลจึงไม่ใช่ด้วยการตายหรือสาบสูญอย่างบุคคลธรรมดา นิติบุคคลอาจสิ้นสภาพไปได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังนี้

1. ตามที่ระบุไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง เช่น นิติบุคคลก่อตั้งขึ้นมีกำหนด 10 ปี เมื่อครบกำหนดเวลานั้นแล้วก็ป็นอันเลิกกันไป
2. โดยสมาชิกตกลงเลิก เช่น ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล เมื่อผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคนตกลงเลิกกิจการแล้ว ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลก็ย่อมเลิกไป
3. เลิกโดยผลแห่งกฎหมาย เช่น ล้มละลาย
4. โดยคำสั่งศาลให้เลิก เช่น นิติบุคคลทำผิดกฎหมายว่าด้วยความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ฯลฯ

การสิ้นสภาพนิติบุคคลทำให้สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของนิติบุคคลสิ้นไป แต่ถ้ามีทรัพย์สินของนิติบุคคลนั้นเหลืออยู่ก็มีการโอนกันต่อไปตามตราสารจัดตั้งหรือตามกฎหมายต่อไป.

๔๔๔